

Redakčná rada

doc. RNDr. Branislav Bleha, PhD.
doc. RNDr. K. Čížmarová, CSc.
doc. RNDr. A. Dubcová, CSc.
RNDr. Marcel Horňák, PhD.
doc. RNDr. Daniel Gurňák, PhD.
RNDr. Štefan Karolčík, PhD.
Doc. RNDr. František Križan, PhD.
RNDr. Peter Likavský, CSc.
prof. RNDr. E. Michaeli, CSc.
RNDr. M. Nogová, PhD.
Mgr. Miloslav Ofúkaný
prof. RNDr. J. Ořáheľ, CSc.
RNDr. Pavel Sadloň
RNDr. M. Zaťková

Časopis vychádza v spolupráci s:
Geografickým ústavom SAV
a GÉOINFORMATIKA.SK

Redakcia

doc. RNDr. Ján Lacika, CSc. - šéfredaktor
prof. RNDr. Ladislav Tolmáči, PhD.

Adresa redakcie

Časopis Geografia
Štefánikova 49
814 73 Bratislava
Telefón: 02/524 927 51

Časopis vychádza trikrát ročne. Cena jedného čísla je 2 EUR.

Vydáva: Ing. Eva Jankovičová - ELP s. r. o., Bystričká 5899/3, 841 07 Bratislava, IČO: 46724605

Číslo 1 bolo odovzdané do tlače 01. 02. 2016 a vydané 15. 02. 2016.

Evidenčné číslo per. tlače: EV 504/08

Na vydávanie časopisu prispieva finančnou dotáciou Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

Objednávky na predplatné prijíma každá pošta a doručovateľ Slovenskej pošty. Objednávky do zahraničia vybavuje Slovenská pošta, a.s., Stredisko predplatného tlače, Námestie slobody 27, 810 05 Bratislava 15, e-mail: zahranicna.tlac@slposta.sk.

Príspevky sa honorujú. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

Časopis Geografia

si môžete objednať na adrese:

Eva Jankovičová - EPL s.r.o
Opletalova 54A, 841 07 Bratislava

alebo e-mailom na adrese:

geoservis@stonline.sk

Objednávku časopisu Geografia napíšte čitateľne, uveďte plné meno a adresu s PSČ a počet objednaných výtlačkov. Uveďte, od ktorého čísla si časopis objednáte. Predplatné uhradíte na základe zaslanej faktúry.

Predplatné na rok 2015: 6,00,- EUR (4,00,- EUR + 2,00 EUR poštovné + balné).

Články v tomto čísle časopisu recenzovali:

doc. RNDr. Ján Lacika, CSc., prof. RNDr. Ladislav Tolmáči, PhD., RNDr. Marcel Horňák, PhD.,

Ročník 23

Číslo 1

2015

cena 2,00 EUR

Geografia

Časopis pre základné, stredné a vysoké školy

OBSAH

Vedecké štúdie

4/ Kľúčové kompetencie (vedomosti) a ich zásadný význam pri formovaní geografického curricula

Štefan Karolčík, Henrieta, Mázorová

9/ Storočie v tieni jednej sopky

Jozef Pecho

12/ Potenciál rozvoja mikroregiónu s využitím endogénnych a exogénnych zdrojov na príklade Mikroregiónu pod Marhádom

Eduard Donauer

21/ Náučný chodník na Sídlišku KVP v Košiciach a jeho využitie vo vyučovaní geografie

Stela Csachová, Veronika Krešňáková

Vedecké a odborné správy

28/ Kapverdské ostrovy – destinácia cestovného ruchu Európanov

Ema Mišúňová

Milí čitatelia,

rok 2015 bol pre časopis Geografia osudový. Jeho 23. ročník bol do poslednej chvíle neistý. Ministerstvo školstva SR nepodporilo jeho vychádzanie a len osobná iniciatíva zanietených geografov dokázala nájsť finančné zdroje na jeho dve čísla v tomto roku. V roku 2016 prejde časopis pod krídla Slovenskej geografickej spoločnosti a opäť sa môže spoľahnúť len na finančnú podporu sponzorov a čiastočnú kompenzáciu nákladov od predplatiteľov. Časopis však má skutočne zaujímavé plány a vízie: stať sa najvýznamnejším časopisom v stredoeurópskom priestore v oblasti vyučovania geografie. Chceme Vám ponúknuť to najlepšie z oblasti teórie, metód ale najmä praxe vo výučbe geografie. Redakčná rada sa rozšíri o odborníkov zo zahraničia, talentovaných a kreatívnych slovenských učiteľov. Bude obsahovať najnovšie legislatívne a metodické zmeny, ktoré sa vzťahujú na výučbu geografie v základných, stredných a vysokých školách na Slovensku ale aj príspevky sumarizujúce zahraničné skúsenosti. Diapazón článkov bude veľmi široký. Základným krédom, ešte viac ako doposiaľ, bude jeho využiteľnosť žiakmi a učiteľmi. Bude obsahovať námety na klasické, moderné i alternatívne vyučovanie vrátane implementácie e-learningu, exkurzií, vychádzok a i. Posilní sa čas recenzii, aby čitatelia získali inšpiráciu o nově tituly v oblasti geografie. Časopis bude v roku 2016 vychádzať už pravidelne (nie na konci roka), bude mať zatiaľ dve čísla. Pre členov SGS, ktorí zaplatili členský príspevok, bude jedno číslo zaslané zdarma.

Za redakciu

prof. RNDr. Ladislav Tolmáči, PhD., prezident SGS

doc. RNDr. Ján Lacika, CSc., šéfredaktor

RNDr. Štefan Karolčík, PhD. redaktor

Na obálke: Kostolík sv. Juraja pri Nitrianskej Blatnici. Foto J. Lacika

Časopis Geografia nájdete na:
www.geoinformatika.sk

Kľúčové kompetencie (vedomosti) a ich zásadný význam pri formovaní geografického curricula

Karolčík Štefan, Mázorová Henrieta

Rozmýšľať geograficky znamená myslieť a pri konečnom rozhodovaní zohľadniť rozdielne hľadiská a uhly pohľadu. Bez výučby geografie by mladí ľudia neboli schopní pochopiť, či dokonca pýtať sa a zisťovať kde je ich skutočné miesto vo svete. Nejde o poznatky týkajúce sa zemepisnej polohy mesta, kde sa narodili, ale o pochopenie faktorov podmieňujúcich vzťah medzi životným prostredím a jednotlivcom. Bez toho by bola študentovi odopretá možnosť vidieť (spoznať) čo je za jeho vlastným svetom – priestorom, v ktorom žije (GeoCapabilities 2015).

Úvod

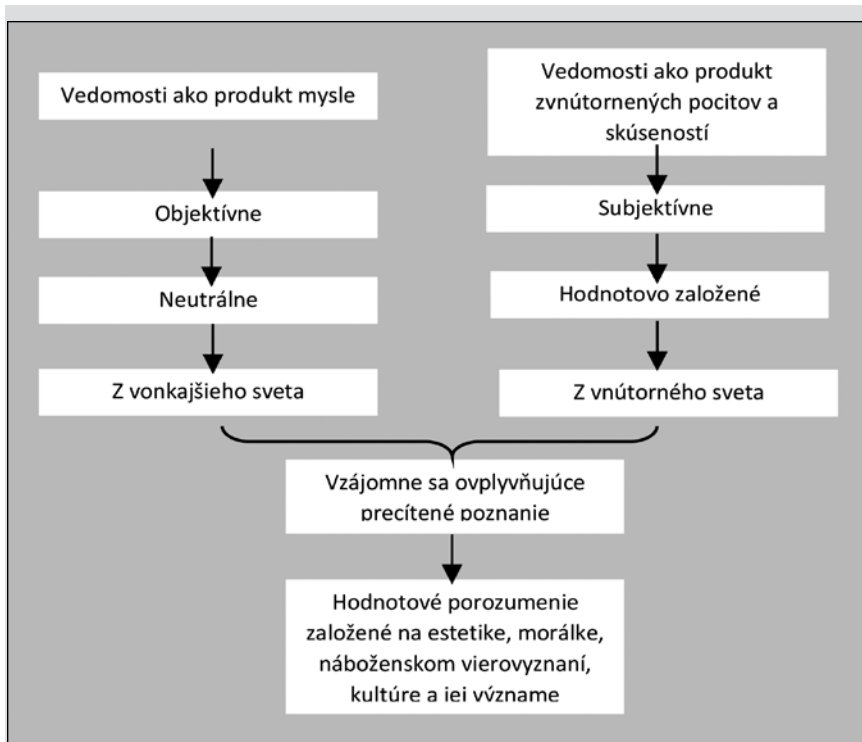
Tvorbe jedného z najdôležitejších pedagogických dokumentov akým curriculum v každom štáte nepochybne je, by mala predchádzať dôkladná analýza zahraničných koncepcií a dlhodobých stratégií geografického vzdelávania. Hneď v úvode je potrebné zdôrazniť, že vo svete neexistuje jednotné vnímanie významu a úlohy geografie v systéme (politike) vzdelávania. Zreteľný je aj rozdielny prístup k výberu sprístupňovaných tém (problémov), ktorými sa školská geografia zaoberá a ktorý odzrkadľujú regionálne rozdiely v chápaní geografie, či už viac spoločensky, sociálne, humanitne alebo prírodovedne orientovanej vednej disciplíny.

Geografické vzdelávania a formovanie jeho poznatkového curricula

Pri úvahách o vhodnom, odborne obhájitelnom koncepte curricula musíme zobrať do úvahy názory rešpektovaných a medzinárodne uznávaných autorít, ktoré sa dlhodobo venujú problematike geografického vzdelávania, tvorbe štandardov a školských vzdelávacích programov pre tento predmet. V kontexte odborných diskusií o potrebe zavádzania moderných pedagogických prístupov a stratégií do procesu výučby geografie, môžeme za prelomovú označiť prácu Francesca Slatera *Vzdelávanie prostredníctvom geografie* (SLATER 1994). Ide o vynikajúco spracované

dielo vyzdvihujúce niektoré zo silných stránok geografie pri rozvoji myslenia žiakov, navyše pevne ukotvené na explicitných teoretických základoch. Analyzuje najviac oceňované a preferované vedecké myslenie a analýzy, ktoré od 70-tych rokov 20. storočia významne ovplyvňovali konštrukcie vzdelávacích systémov. Vo svojich úvahách zohľadňuje logicko-deduktívne myslenie a chápanie detí tak ako ho popisuje priekopní konštruktivistického myslenia Jean Piaget. Rešpektuje tiež názory a filozofické postoje Luisa Arnauda REIDA (1986) a jeho Teórie percepcie, ktorý poznatky nevníma len ako zhmotnený (objavený) produkt mysle, ale ako odraz vonkajšej reality, zvnútornených pocitov vychádzajúcich z osobných skúseností človeka. Francis Slater uvádza aj dva príklady (jeden sa týka problematiky utečencov v dnešnom svete, druhý si bližšie všima kultúrne zvyklosti, tradície, ich význam a zmysel v živote človeka a vychádza z divadelnej predlohy hry Ruth Carterovej – *Ženy prachu*) na ktorých dokumentuje ako je geografické vzdelávanie dôležité, keďže zahŕňa témy, ktoré nútia žiakov zohľadňovať rôzne aspekty spoločenského diania a spoločne diskutovať o nastolených problémoch. Ak chcú mladí ľudia pochopiť a porozumieť udalostiam v ukázkových príbehoch, musia pátrať po príčinách, objektívne, ale aj subjektívne, cez vlastné pocity a skúsenosti zhodnotiť ich dôležitosť a význam. Tento proces odhaľovania príčinných súvislostí, dôvodov a dôsledkov je veľmi dôležitý pre rozvoj detského poznania.

Publikáciu *Vzdelávanie prostredníctvom geografie* Francisa Slatera môžeme považovať aj za akúsi reakciu na knihu Michaela Younga, ktorá vyšla v roku 1971 pod názvom *Vedomosti a Moc* (YOUNG 1971). M. Young v nej predstavil myšlienku, že jednotné školské osnovy slúžia výlučne záujmom mocných a boli navrhnuté tak, aby udržiavali a zachovávali existujúce mocenské vzťahy. Ich hlavným cieľom bolo (je?) zabezpečiť deťom zo strednej triedy rovnaké pracovné príležitosti a umožniť im získať potrebnú kvalifikáciu pre výkon svojho povolania. Inými slovami vzdelávací program neberie do úvahy skutočné záujmy a potreby žiakov, ale pomáha vychovať pre spoločnosť informovaného občana, ekonomicky a politicky zmysľajúceho jedinca. Sám M. YOUNG neskôr revidoval svoje radikálne postoje a v práci vydané v roku 2008 *Prinesme vzdelávanie naspäť*: (REID 1986) nazerá na problematiku vzdelávania s väčšou pokorou a realistickejšie, pričom si vypomáha aj slovným spojením vedomosti zásadného (kľúčového) významu (knowledge of the powerful). Tvrdí, že ak sa stotožníme, hoci len čiastočne, s týmto výrazom musím zároveň pripustiť, že takéto poznanie je dôležité (kľúčové) samo o sebe a nie kvôli niečomu, či pre niečo. Ak sme aj z nejakého dôvodu vytvorili verziu školy pre triedu pracujúcich, deti by v nej nemali byť odsúdení výlučne do role ekonomicky a politicky premýšľajúcich jedincov, lebo by v takom prípade zostali uväznení vo svojich neúplných poznatkoch a nezískali by dôležité vedomosti z jed-

Obrázok 1 Cesty k znalostiam a porozumeniu. Zdroj: SLATER (1994)

notlivých vedných disciplín. Školy majú posvätnú povinnosť poskytnúť všetkým mladým ľuďom tie najlepšie dostupné vedomosti a poznatky o tom, ako svet funguje, pričom to skutočne hodnotné (najlepšie) poznanie prichádza práve z akademického prostredia a vedeckých výskumov. To je aj hlavný dôvod prečo vedné odbory alebo vedecké disciplíny vôbec existujú.

Čo vlastne sú kľúčové kompetencie (vedomosti) z pohľadu geografie?

Zásadnou otázkou je aké vedomosti majú pre žiaka kľúčový význam a ktoré z nich predstavuje (sprístupňuje) geografia. Skôr ako sa pustíme do hľadania odpovedí na túto, zdanlivo jednoduchú otázku, musíme sa nutne zastaviť pri používanej terminológii a vysvetliť ju. V zahraničných publikáciách a príspevkoch písaných v angličtine sa ako základ pri popisovaní problematiky venovanej vzdelávaniu používa pojem knowledge. Toto slovo sa do slovenčiny najčastejšie prekladá ako vedomosti. Je potrebné si uvedomiť, že slovo knowledge (Oxford Dictionaries 2015, Cambridge Free English Dictionary and Thesaurus 2015, Dictionary.com 2015) a GA - A Different View: a manifesto from the Geographical Association 2009), sa v anglicky hovoriacom prostredí vysvet-

ľuje omnoho širšie a zahŕňa okrem naučených faktov a informácií, aj zručnosti a spôsobilosti nadobudnuté osobnými skúsenosťami, prípadne vzdelávaním. Taktiež porozumenie, či pochopenie teoretických alebo praktických skutočností subjektom (jedincom). Na rozdiel od takto široko chápaného termínu knowledge, v slovenčine pod vedomosťami rozumieme najmä súhrn poznatkov (informácií a dát) nadobudnutých štúdiom. Aby sme predišli terminologickým nejasnostiam za *vedomosť* budeme považovať nie len faktografické poznatky, ktoré jediniec ovláda a rozumie im, ale aj schopnosti a zručnosti súvisiace s ich správnym využívaním. V tomto ohľade sa nám javí vhodné rozšíriť používané názvoslovie aj o nový pojem *kompetencie*, ktorý sa do povedomia pedagógov dostal iba v nedávnej minulosti a preferujú ho smernice európskych inštitúcií. *Kompetencie* majú vo vzťahu k vzdelávaniu komplexnejší (obsiahlejší) význam. Definujeme ich ako poznatky, zručnosti, schopnosti a spôsobilosti, ktorými jediniec disponuje, sú mu vlastné, osvojil si ich, stali sa trvalou súčasťou jeho osobnosti a preto ich dokáže vhodne a správne využívať pri riešení problémov. V takomto rámci chápeme aj slovné spojenia *klúčové vedomosti* a *klúčové kompetencie* (powerful knowledge), ktoré predstavujú výber tých

najdôležitejších vedomostí a kompetencií a majú z pohľadu vzdelávania zásadný (kľúčový) význam.

Vráťme sa k otázke, ktoré z vedomostí (kompetencií) z geografie sú pre žiaka kľúčové, rozhodujúce, či fundamentálne. Aké má a aké by mala mať geografia postavenie v systéme vzdelávania? O vystihnutie tých najpodstatnejších znakov, ktorými sa geografia odlišuje od ostatných predmetov curricula, sa vo svojom Manifeste nazvanom *‘Iný pohľad’* (GA - A Different View: a manifesto from the Geographical Association 2009) pokúsili členovia britskej Geografickej asociácie, ktorá združuje učiteľov geografie. Manifest - Iný pohľad stručne, ale veľmi presne a výstižne upozorňuje na obrovský potenciál geografie, ktorá je o objavovaní sveta v celej jeho komplexnosti a zložitosti, ktorá prehlbuje naše porozumenie svetu, fascinuje a inšpiruje. Geograficky myslieť znamená myslieť kriticky o tom čo vidíme, čomu rozumieme a čo chápeme. Práve v geografii si kladieme otázky ako napr.: Prečo sa veci menia? Prečo niektoré miesta miznú? Kto, čo, kde a prečo dostáva? Kto sme? Odkiaľ sme? Kam ideme? Koho je to domov? Komu to patrí? a podobne. Veľkou výhodou geografie je aj tzv. *wow faktor*, ktorý môžeme nazvať aj efektom fascinácie, prekvapenia, či úžasu z objavovania čohosi zvláštneho a výnimočného. Z pohľadu geografického vzdelávania tvoria najprínosnejšiu časť Manifestu príklady učebných aktivít, vypracovaných modelov vyučovacích hodín doplnené o rôzne druhy učebných pomôcok (pracovné listy, obrázky, odkazy na rozširujúce zdroje informácií...). Učebné aktivity sú zaradené do konkrétnych ročníkov (key stage) a navrhnuté tak, aby ich trvanie nepresiahlo 1 hodinu. Medzi témami rozpracovanými do samostatných vyučovacích hodín nájdeme témy ako: Kam mizne moja záhrada? (erózia východného pobrežia Anglicka), Bezpečne ako v domoch (miznúce miesta na Zemi, zmeny klímy, ohrozenie sídel, spoločné problémy), Skutočný príbeh hračky (produkcia hračiek v Číne), Premýšľanie o obrázkoch (producenti a konzumenti potravín), Dni mimo (plánovanie exkurzie, doprava), Elfovia alebo futbaloví fanúšikovia? (správanie futbalových fanúšikov), Stratení v priestore (ľudia a ich aktivity), Bezpečnosť alebo zvieracia kazajka? (ľuďmi zdieľaný urbanizovaný priestor a pocit bezpečnosti), Kam milujeme chodiť? (globalizácia a jej dôsledky) atď.

Veľmi cenným príspevkom k hlbšiemu pochopeniu významu slov kľúčové vedo-

Thinking through images (key stages 3 and 4)

What these photos say

These three images, all from the 'Producers and consumers' family, illustrate quite different aspects of the theme. The photo of winter wheat ready for harvesting was taken at Stolberg, Saxony-Anhalt, near Harz National Park, Germany, in April 2008. The traffic jam was taken in November 2006 in Siam Square, Bangkok, but gridlocked traffic occurs in many other places in this congested city. The concrete structure above the road supports the Bangkok skytrain: a much more civilised way of getting about! The monster burger was specially created by the chef at Cublely Hall Hotel and Restaurant, Penistone, for photographer Bryan Ledgard. (He managed to eat about a third of it.)

Obrázok 2 Ukážka pracovného listu k téme Premýšľanie o obrázkoch. Zdroj: GA - A Different View: a manifesto from the Geographical Association (2009).

mosti (kľúčové kompetencie) je práca Michaela YOUNGA a Johana MULLERA publikovaná v roku 2010 v časopise *European Journal of Education* pod názvom *Tri scenáre možného vývoja vzdelávania v budúcnosti* (YOUNG a MULLER 2010). Ide o dôkladne prepracovanú sociologickú štúdiu, v ktorej autori podrobne analyzujú súčasné trendy vzdelávacích politík a prezentujú svoju víziu troch alternatív predpokladaného vývoja vzdelávacích systémov v budúcnosti. Zatiaľ čo v prvej uvažujú o akomsi prispôbení (otvorení aj pre marginalizované skupiny) v minulosti silno ukotvených elitárskych systémov pri zachovaní dominancie odovzdávania dôležitých (elitou vybraných) kultúrnych poznatkov (YOUNG 1971) (REID 1986), druhý scenár považuje striktné delenie poznatkov do samostatných školských predmetov za istý anachronizmus a učebné osnovy ako také neuznáva. Vyzdvihuje prínos progresívnych pedagogických smerov a využívanie digitálnych technológií, ktoré urobili z vedomostí všadeprítomné a pre každého dostupné informácie. Škola by sa z tohto dôvodu mala sústrediť najmä na to, aby žiakov naučila učiť sa. Podľa názoru profesora Lamberta STOLMAN, LIDSTONE a KIDMAN (2015) ide o veľmi nebezpečný mýtus a jednostranné uprednostňovanie (preferovanie) rozvoja žiackych zručností (procesný model vzdelávania) nemôže viesť k osvojeniu si kľúčových vedomostí (kompetencií). Učiť sa kľúčovým vedomostiam (kompetenciám) je skrátka

nevyhnutné a potrebné. Autori štúdie o scenároch možného vývoja vzdelávania tiež upozorňujú na silne konzervatívnu povahu vzdelávacích inštitúcií, ktorá sa prejavuje všeobecným odporom k zmenám, zdôrazňovaním autority a lipnutím na tradíciách a učebných osnovách. Takto nastavené školské systémy nedokážu načúvať požiadavkám súčasného sveta a nemôžu byť preto východiskom pre vzdelávanie v budúcnosti. V protiklade k scenáru č. 2, autori štúdie v treťom scenári možného vývoja vzdelávania v budúcnosti zdôrazňujú pretrvávajúci význam hraníc oddeľujúcich jednotlivé oblasti ľudského poznania. Ich existenciu, či už v mozgu, vo vedomí (mysli) jednotlivca (racionalizmus), ale aj v praxi (pragmatizmus, dialektický materializmus) dokazuje skutočnosť, že aj v globalizovanom svete je práve špecializácia základom pre vznik nových objavov, inovácií, progresívnych myšlienok a ľudského pokroku všeobecne (YOUNG a MULLER 2010). Rešpektovanie tohto faktu ako dôležitého predpokladu rozvoja spoločnosti stavia kľúčové vedomosti (kompetencie) z jednotlivých vedných odborov do centra pozornosti vzdelávania. Pri tvorbe geografického curricula preto musíme argumentovať vedomosťami, ktoré sú pre túto vednú disciplínu určujúce, pokrokové a majú pre geografiu zásadný (kľúčový) význam. Je viac ako pravdepodobné, že nie všetkým žiakom bude takto konštruovaný vzdelávací program predmetu geografia vyhovovať. Rovnako je zjavné, že pre nie-

ktorých nebude dostatočne zrozumiteľný a výraznejší študijný progres im neprinesie. To však nemôže byť dôvod, aby sme koncept tvorby curricula postavený na kľúčových vedomostiach (kompetenciách) zavrhl.

O kľúčových vedomostiach (kompetenciách) z literatúry vieme, že sú zvyčajne BERNSTEIN (2000) a STOLMAN, LIDSTONE a KIDMAN (2015):

- založené na dôkazoch,
- abstraktné a teoretické (konceptuálne),
- súčasťou spôsobu uvažovania (myslenia),
- dynamické, vo vývoji, neustále sa meniace - ale spoľahlivé (dôveryhodné),
- overiteľné a otvorené k zmene,
- niekedy v rozpore s intuíciou,
- existujúce mimo priamej skúsenosti učiteľa a žiaka,
- založené na vedných disciplínach (v oblastiach, ktoré nie sú svojvoľne definované a chýba im trvácnosť).

Aby sme lepšie chápali podstatu kľúčových vedomostí (kompetencií) v kontexte geografie a geografického vzdelávania, uvádzame príklady pojmov spolu s návrhmi a odporúčaniami ako o nich v procese výučby uvažovať (premyšľať).

Mestá

Mnoho detí má reálnu každodennú skúsenosť so životom v meste, disponu-

jú istými poznatkami a vedomosťami o meste ...

Na hodinách geografie však robíme z mesta objekt nášho uvažovania (myslenia), a *pýtame sa napríklad*:

- Aké sú príčiny (čo spôsobuje) rastu miest (alebo ich poklesu)?
- Ako sú mestá organizované?
- Môžu byť mestá regulované, plánované a kontrolované (riadené)?
- Aké je ideálne mesto?
- Čo je trvalo udržateľné mesto?

Les

Zalesnené územie je pre mnoho detí synonymom prírody, miestom relaxu, odpočinku, priestorom v ktorom rastie mnoho rôznorodých rastlín a v ktorom pri troche šťastia môžu vidieť divo žijúce zvieratá.

Na hodinách geografie uvažujeme o lese ako o kompaktnom (celistvom), ale mimoriadne komplikovanom spoločensťve, *pýtame sa (napríklad)*:

- Prečo lesy miznú?
- Je potrebné lesy chrániť? Dokážeme určiť jeho hodnotu?
- Môže byť les regulovaný? Aká roľoha lesa je pre krajinu postačujúca?
- Čo robiť v lese?
- Lesníci alebo ochranári, kto má pravdu?

Rieky

Väčšinou sídel preteká nejaká rieka alebo menší potok. Žiaci sú tak denne konfrontovaní s meniacou sa výškou vodnej hladiny rieky, s farbou, či priehľadnosťou vody, ktorá korytom preteká, ako aj spôsobmi prepojenia (premostenia) jej brehov.

Na hodinách geografie je rieka neustále sa meniacim a život ovplyvňujúcim aj ohrozujúcim činiteľom (živlom) a *pýtame sa (napríklad)*:

- Čo spôsobuje, že sa mení výška vodnej hladiny rieky?
- Je dôležité, aby riekou pretekala čistá voda?
- Prečo ľudia rieky (miesta kadiaľ pretekajú) priťahujú?
- Čo určuje kvalitu vody a čo na ňu vplýva?
- Vieme vyrobiť riekou?
- Sme pripravení na povodne? Vieme im zabrániť?

Z uvedených príkladov je zrejme, že akceptovanie kľúčových vedomostí (kompetencií) ako základného myšlienkového rámca pre tvorbu geografického curricula v budúcnosti, nám nedáva odpoveď na otázku čo konkrétne je potrebné učiť. Poskytuje iba návod ako o vzdelávacom programe uvažovať (premyšľať). Pritom uprednostňuje postupy oboznamujúce žiakov so spôsobmi myslenia (uvažovania) o svete a veciach, ktoré nemôžu stretnúť a spoznať na ceste do školy (STOLMAN, LIDSTONE a KIDMAN 2015).

Z pohľadu učiteľa je však otázka čo učiť zásadná a fundamentálna. Navyše jedine učiteľ dokáže všeobecné princípy a odporúčané učebné stratégie rozvíjajúce kľúčové kompetencie žiakov presadiť aj do pedagogickej praxi.

Absentujúci výskum k problematike kľúčových vedomostí (kompetencií) v geografii podnietil pracovníkov Vzdelávacieho inštitútu v Londýne, aby koncom roku 2013 rozbehli spoluprácu pri riešení medzinárodného projektu s názvom Geo-Capabilities (<http://www.geocapabilities.org/>). V súčasnosti sú do riešenia projektu zapojené vedecké a vzdelávacie inštitúcie (hlavní partneri) zo štátov Veľká Británia, Fínsko, Belgicko, Grécko, Turecko a USA (externý partner) ako aj veľký počet pridružených partnerských organizácií z Európy a Ázie (napr. Holandsko, Nemecko, Česká republika, Singapur, či Čína). Hlavným cieľom projektu je vytvorenie študijných materiálov, ktoré majú pomôcť učiteľovi geografie pri tvorbe vlastného curricula. Riešitelia projektu majú pri identifikácii zručností a spôsobilostí dôležitých pre osvojenie si geografických vedomostí kľúčového významu, ambíciu zohľadniť kultúrnu a jazykovú rozmanitosť, ako aj rozdielne chápanie geografie v jednotlivých štátoch, ktoré sa premietajú do národných vzdelávacích štandardov. Riešitelia preto nepredpokladajú, že nájdu, či objavia univerzálne a ľahko zovšeobecniteľné riešenia, ktoré sa budú dať jednoducho aplikovať do všetkých existujúcich systémov vzdelávania. Rovnaký prístup ku kľúčovým vedomostiam pri rešpektovaní miestnych (lokálnych) rozdielov je však podľa ich názoru nevyhnutný a podstatný. Z tohto dôvodu je pre riešiteľov projektu Geo-Capabilities skutočnou výzvou kritické posúdenie významu, hodnoty a všeobecného prínosu geografie pre vzdelávanie v globálnom kontexte a malo by vyústiť do jasných a zrozumiteľne sformulovaných vzdelávacích cieľov. Dôkladne premyslená a na

teoretických základoch precízne vystavná metodológia projektového výskumu, vzbudzuje veľké očakávania a je dôležitým predpokladom, že zistené závery, publikované výsledky ako aj praktické výstupy projektu budú veľkým prínosom pre skvalitnenie vzdelávania.

Geografické vzdelávanie na Slovensku

Aj keď sa nám môžu javiť aktuálne zahraničné aktivity smerujúce k vytvoreniu akejsi univerzálne platnej (vo svete všeobecne prijímanej) platformy geografického vzdelávania ako ťažko splniteľná a v praxi nereálna idea, na Slovensku sa o téme budúcnosti školskej geografie nediskutuje vôbec. K poznatkom, spôsobilostiam, schopnostiam a zručnostiam, ktoré sa opierajú o geografické vedomosti sprístupňované na školách a majú pre žiakov kľúčový význam nebola publikovaná žiadna vedecká štúdia ani odborná analýza. V zahraničí sú hlavnými iniciátormi dôležitých systémových zmien vo vzdelávaní najmä vedecké autority z akademického a vysokoškolského prostredia, špičkový odborníci v konkrétnych vedných odboroch. Naproti tomu štátny vzdelávací program predmetu geografia na Slovensku nie je v centre odborného záujmu uznávaných geografických osobností. Aj to je možno dôvod prečo obsah učiva neprešiel za posledných 50 rokov žiadnou radikálnejšou zmenou a stále sa nanovo oživuje dávno zastaraný koncept s cyklicky sa opakujúcimi témami.

Je viac ako zrejme, že konzervatívny charakter vzdelávacích inštitúcií (YOUNG a MULLER 2010), spolu s nejasnou motiváciou učiteľov reagovať na neustály spoločenský vývoj a zmeny, nevytvára optimálne podmienky pre prijímanie, ale najmä presadzovanie dôležitých systémových rozhodnutí. Ak k tomu prirátame dlhodobú chýbajúcu metodickú podporu a premyslenú dlhodobú stratégiu rozvoja geografického vzdelávania, je skoro nemysliteľné, aby sa v najbližších rokoch podarilo na Slovensku presadiť program výučby postavený na kľúčových vedomostiach (kompetenciách). Máme (poznáme) však inú cestu? Existuje alternatíva k radikálnej zmene súčasného, dávno prežitého modelu výučby geografie na Slovensku? Sme hlboko presvedčení, že taká možnosť nejestvuje. Otázkou zostáva kedy a ako dokážeme presvedčiť slovenskú geografickú spoločnosť o nevyhnutnosti transformácie geografického vzdelávania.

Záver

Kľúčové vedomosti (kompetencie) predstavujú súhrn najdôležitejších poznatkov, vedomostí, zručností a spôsobilostí jedinca, ktoré zásadným spôsobom dokážu ovplyvniť jeho schopnosť kriticky správne zhodnotiť a primerane (vhodne, adekvátne) riešiť nastolený problém, alebo problémovú situáciu. Ak sa aj zhodneme na závere, že kľúčové vedomosti (kompetencie) musia byť v budúcných vzdelávacích programoch (curriculách) významne zohľadnené, nevieme presne aké vedomosti (kompetencie) to sú a ktoré z nich predstavuje (sprístupňuje) geografia. Všetko však nasvedčuje tomu, že vedomosti z geografie, ktoré majú pre žiakov kľúčový význam nemožno chápať ako zoznam učebných tém, či vybraných tematických celkov. Ide o spôsob uvažovania o svete a veciach, ktoré ho tvoria. Predstavuje model myslenia v ktorom žiak vidí veci inak. V súčasnosti sú kľúčové vedomosti (kompetencie) z geografie predmetom rozsiahleho medzinárodného výskumu realizovaného v rámci projektu Geo-Capabilities. Tento ambiciózny a svojim charakterom ojedinelý výskumný projekt s medzinárodným tímom riešiteľov má všetky predpoklady splniť stanovené ciele a pomôcť skvalitneniu výučby geografie na školách. Je v záujme rozvoja geografie, aby sa komunita geografov na Slovensku (v Čechách?) konečne začala zaoberať budúcnosťou školskej geografie a hľadala model v ktorom opustí zastaraný systém recyklovania encyklopedických poznatkov.

Literatúra a pramene

- REID, L.A. (1986) *Ways of Understanding and Education*, London: Heinemann.
- SLATER, F.: *Education Through Geography: Knowledge, Understanding, Values and Culture*. *Geography* Vol. 79, No. 2, 1994, str. 147 - 163.
- STOLTMAN, J., LIDSTONE, J., KIDMAN, G.: *Powerful knowledge in geography: IRGEE editors interview Professor David Lambert*, London Institute of Education, (October, 2014). *International Research in Geographical and Environmental Education*, 24:1, 2015, str. 1 - 5, DOI: 10.1080/10382046.2015.987435
- YOUNG, F. D. M.: *Knowledge and Control: New Directions in the Sociology of Education*. Macmillan; Open University ed edition, 1971, ISBN: 978-0029783603
- YOUNG, M., YOUNG, M.: *Bringing knowledge back in: From social constructivism to social realism in the sociology of education*. Oxford 2008, Routledge.
- YOUNG, M., MULLER, J.: *Three educational scenarios for the future: Lessons from the sociology of knowledge*. *European Journal of Education*, 45(1), 2010, str. 11 - 27. doi:10.1111/j.1465-3435.2009.01413.x
- BERNSTEIN, B.: *Pedagogy, symbolic control and identity*. Oxford 2000, Rowman and Littlefield.
- YOUNG, M.: *The future of education in a knowledge society: The radical case for a subjectbased curriculum*. *The Journal of the Pacific Circle Consortium for Education*, 22(1), 2010, str. 21 - 32.
- YOUNG, M., LAMBERT, D., ROBERTS, C., ROBERTS, M.: *Knowledge and the future school: Curriculum and social justice*. London 2014, Bloomsbury. Oxford Dictionaries - Dictionary, Thesaurus, & Grammar, <http://www.oxforddictionaries.com/> (19.02.2015)
- GeoCapabilities, <http://www.geocapabilities.org/> (10.02.2015).
- Cambridge Free English Dictionary and Thesaurus, <http://dictionary.cambridge.org/> (19.02.2015).
- Dictionary.com | Find the Meanings and Definitions of Words at Dictionary.com, <http://dictionary.reference.com/>, (19.02.2015).
- Geographical Association - A Different View: a manifesto from the Geographical Association, <http://www.geography.org.uk/resources/adifferentview> (19.02.2015).

Powerful knowledge and its crucial importance in formation of geographical curriculum

Karolčík Štefan, Mázorová Henrieta

Abstract

The concept of Geography education represents basic ideological framework and source of information while forming standards and structures of educational programs for elementary and secondary schools. The article brings a brief overview of the most important ideas, opinions and attitudes of the significant world authorities who have been dealing with Geography in schools and implementing modern pedagogical attitudes into the process of teaching this interdisciplinary subject. Discussion on the topic which knowledge is the key for the pupil (powerful knowledge) and which part of this powerful knowledge opens Geography subject forms one important part of this article. It also deals with important international activities and contemporary scientific projects, aim of which is to help Geography teacher in creation his/her own curriculum and in identification of skills (abilities) important for acquiring geographical powerful knowledge. A brief characteristics of long-lasting adverse situation in Slovakia together with the absence of broad expert discussion concerning future characteristics of Geography in schools concludes this article.

Key words

geography teaching, learning content, powerful knowledge

Autori

RNDr. Štefan Karolčík, PhD.,

Katedra didaktiky prírodných vied, psychológie a pedagogiky, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

E-mail: karolcik@fns.uniba.sk

RNDr. Henrieta Mázorová, PhD.

Katedra didaktiky prírodných vied, psychológie a pedagogiky, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

E-mail: mazorova@fns.uniba.sk

Storočie v tieni jednej sopky

Jozef Pecho

Čo si ako prvé vybavíte, keď sa spomenie rok 1815? Väčšina z vás by asi veľmi správne poznamenala, že v tom roku bol definitívne porazený francúzsky generál Napoleon Bonaparte v slávnej bitke neďaleko belgického Waterloo. Avšak len málo ľudí už vie o podstatne dramatickejšej udalosti, ku ktorej došlo na niekoľko tisíc kilometrov vzdialenom indonézskom ostrove Sumbawa začiatkom apríla 1815, teda dva mesiace pred Napoleonovou porážkou. Pozoruhodné na tejto udalosti je aj to, že historické pramene a učebnice dejepisu ju až trestuhodne opomínajú, a to aj napriek tomu, že ovplyvnila vývoj 19. storočia oveľa zásadnejšie než napoleonské vojny.

Kedysi sa verilo, že následky vulkanickej erupcie postihujú zväčša len relatívne blízke okolie sopky. No udalosti z roku 1815 ukázali celému svetu, čo znamená žiť niekoľko desaťročí doslova v tieni jednej sopky. Erupcia Tambory (obr. 1 a 2) bola nielen jedna z dvojice najsilnejších v zdokumentovanej histórii ľudstva, siahajúcej 10 tisíc rokov do minulosti, ale pravdepodobne bola aj najsmrtonosnejšia, keďže jej priamym alebo nepriamym následkom padli za obeť desiatky miliónov ľudí na celom svete. Áno, čítate správne. Neúroda, hladomory, epidémie „bengálskej“ cholery a výčiny extrémneho počasia, ktoré pretrvávali dve dlhé desaťročia po erupcii si vyžiadali niekoľkonásobne viac obetí ako pustošivé vojny z čias Napoleonovho cisárstva.

Kolosálna perspektíva erupcie

Erupcia Tambory mala žiaľ tú smolu, že sa odohrala dlho predtým, ako ľudia začali používať telegraf¹. Informácie o samotnej udalosti sú preto dosť útržkovité. Okrem toho, v dôsledku extrémnej silnej erupcie neexistuje v podstate žiadne očité svedectvo, ktoré by prinášalo podrobnejší popis priebehu celej katastrofy. Je to hlavne preto, že samot-

nú erupcia, ako aj následný hladomor na ostrove Sumbawa a Lombok prežilo len niekoľko desiatok ľudí². Podstatne podrobnejšie informácie, máme preto k dispozícii len na základe geologického výskumu. Tie nám nakoniec umožňujú erupciu Tambory porovnať s významnými a lepšie dokumentovanými erupciami z neskoršieho obdobia.

Masív Tambory patril kedysi k tým najvyšším v celej Indonézii. Mohutný stratovulkán sa pred erupciou týčil do výšky viac ako 4 300 metrov nad morom. Až do osudnej erupcie, ktorá sa začala 5. apríla 1815, nevykazovala Tambora takmer žiadne známky činnosti, s výnimkou slabších seizmických otrasov, ktoré začali postihovať ostrov Sumbawa od polovice roku 1814. K hlavnej fáze erupcie došlo v dňoch 10. a 11. apríla 1815, kedy sopka vyvrhla do atmosféry odhadom 160 až 175 kilometrov kubických pyroklastického materiálu (horný odhad však hovorí až o 300 km³). Len pre porovnanie, erupcia Mt. Pinatuba z roku 1991 vyprodukovala „len“ 10 km³ materiálu, a to išlo o druhý najväčší sopčný výbuch 20. storočia³.

Erupcia z 10. apríla patrila medzi najsilnejšie, resp. najhlasnejšie v zaznamenanej

histórii (obr. 3). Bolo ju počuť až do vzdialenosti 2 600 kilometrov (ostrov Sumatra) a vulkanický popol sa pravdepodobne dostal až do výšky okolo 43 kilometrov⁴. Spad produktov sopečnej činnosti, predovšetkým popola, bol registrovaný počas niekoľkých dní až vo vzdialenosti 1 300 kilometrov od sopky (južná časť ostrova Borneo, obr. 4). V okruhu 600 kilometrov od Tambory panovala od 11. do 13. apríla absolútna tma, ktorú sprevádzalo veľmi citeľné ochladenie (o koľko stupňov Celzia sa ale presne nevie). Svoje obeť si vyžiadali aj 4 metre vysoké vlny cunami, ktoré zdevastovali najmä blízko ležiace ostrovy, predovšetkým Lombok.

Z hľadiska sily erupcie (asi 51 000-násobok hirošimskej bomby) a množstva vyvrhnutého materiálu, erupcia Tambory bola minimálne 10-krát silnejšia než známejšie erupcie Krakatoa (1883) či Pinatubo (1991). Toto všetko sú však len štatistiky, za ktorými žiaľ nevidieť individuálne životné tragédie či nesmierny rozmer ľudského utrpenia, ktorého svedkami boli miestni obyvatelia. Vzhľadom na dobu, v ktorej k tejto udalosti došlo, je celkom pochopiteľné, že prvá fáza kataklizmu sa odohrala bez záujmu a účasti svetovej verejnosti. Tá sa mala o drastických glo-

Poloha sopky Tambora

¹ Sopka Krakatoa, nachádzajúca sa rovnako v Indonézii, k erupcii ktorej došlo v roku 1883, mala v tomto ohľade väčšie „šťastie“ a preto bola aj prvou veľkou vulkanickou erupciou, ktorá zaplnila titulné strany svetových denníkov.

² Celková populácia ostrovov Sumbawa a Lombok sa v tomto období pohybovala okolo 88 tisíc obyvateľov; na priame následky erupcie však zomrelo v celej Indonézii odhadom až 100 tisíc ľudí.

³ Erupcia sopky Novarupta (Katmai) v júni 1912 vyprodukovala približne 15 km³ materiálu, no vzhľadom na svoju polohu na juhovýchode Aljašky, nemala obdobný klimatický efekt ako erupcia Mt. Pinatubo.

⁴ Ide o druhú najväčšiu odhadovanú výšku vulkanického oblaku.

Obr. 1 Dnešná podoba kedysi majestátneho stratovulkánu Tambora - na mieste pôvodného sopečného kužeľa dnes nájdeme 7 kilometrov širokú kalderu, ktorej okraje siahajú do výšky 2 850 m n. m. – mohutná erupcia dokázala znížiť masív o celých 1 450 metrov – teda o výšku slovenskej Poľany.

bálnych dôsledkoch ničivej erupcie dozvedieť už v priebehu nasledujúcich mesiacov a rokov.

Storočie v tieni Tambory

Globálne dôsledky takto silnej erupcie nenechali na seba dlho čakať. Klimatický efekt, či už v jednotlivých regiónoch alebo na celej Zemi bol niekoľkonásobne silnejší než pri relatívne nedávnej erupcii Mt. Pinatuba v roku 1991. Ako je určite zjavné z vyššie uvedeného, dôvod spočíva nielen v sile samotnej erupcie (VEI 7⁵), ale súvisí aj s vhodnou geografickou polohou vulkánu, ktorý sa nachádza len osem širokých geografických stupňov pod rovníkom (pozri tiež článok: *Vulkanické erupcie na Islande a globálna klíma*, J. Pecho, *Geografia*, ročník 18, č. 1, 2010).

Tambora vyvrhla do stratosféry asi šesťkrát väčšie množstvo síranových aerosólov ako Mt. Pinatubo (teda približne 120 mil. ton). V dôsledku toho klesol globálny priemer teploty na obdobie asi dvoch rokov o takmer 1 °C (najčastejšie sa uvádza v rozsahu od 0,4 do 0,7 °C), pričom regionálne ochladenia boli v niektorých prípadoch ešte výraznejšie (obr. 5). Popri bizare farbených východoch či západoch slnka, asi najznámejším klimatickým fenoménom bol tzv. „Rok bez leta“ – teda v priemere veľmi chladné leto, ktoré postihlo predovšetkým severoamerický kontinent a západnú Európu (obr. 6). Z týchto oblastí je výskyt extrémnych prejavov počasia aj najlepšie dokumentovaný. Leto v prevažnej časti severnej

pologule bolo relatívne chladné a miestami aj veľmi vlhké. Snehová pokrývka sa v niektorých oblastiach Spojených štátov amerických vyskytovala ešte v júni, čo pochopiteľne viedlo k veľmi krátkemu vegetačnému obdobiu. Ohromujúci výpadok produkcie potravín v rokoch 1816-18, ich následný nedostatok na trhu a vysoké ceny doviedli Spojené štáty do prvej hlbokéj hospodárskej krízy, ktorá vrcholila v rokoch 1819 až 1920. Američania sa z tejto depresie nedokázali dostať ani v priebehu nasledujúceho desaťročia. No to horšie malo predovšetkým do Európy ešte len prísť.

Menej známym faktom v súvislosti s erupciou Tambory boli dramatické udalosti, ku ktorým došlo už niekoľko mesiacov

Obr. 2 Stratovulkán a kaldera Tambory pri pohľade z paluby Medzinárodnej vesmírnej stanice (ISS) - komplex Tambory je jedným z najlepšie rozpoznateľných vulkanických tvarov na zemskom povrchu.

po udalosti v juhovýchodnej a južnej Ázii. Pravdepodobne v dôsledku veľkej prašnosti a väčšieho množstva síranových aerosólov v stratosfére, letný monzún prinášajúci do Indie životodárnú vlhu v rokoch 1815 až 1816 jednoducho neprišiel. Výpadok letných zrážok bol pre Indiu doslova katastrofálny. Veľké sucho však v niektorých regiónoch okolo Bengálskeho zálivu v krátkom čase vystriedal opačný extrém - ničivé prívalové dažde, ktoré viedli k rozsiahlym povodňam. Toto prostredie prialo najmä baktériám cholery, ktorá sa v Indii rozšírila do pandemických rozmerov a v priebehu rokov 1817 až 1823 si vyžiadala až 3 milióny ľudských obetí. K druhej pandémie bengálskej cholery došlo už v rokoch 1826 až 1837, a počas nej sa ochorenie začalo rýchlo šíriť aj do Ruska, Európy a nakoniec sa dostalo až do Spojených štátov amerických (registrované boli prípady v New Orleans). V priebehu 19. storočia sa svetom prevalili nakoniec ešte ďalšie tri pandémie bengálskej cholery (dve ďalšie v 20. storočí), pričom odhady počtu úmrtí idú až do niekoľkých desiatok miliónov. Podobne ako čierny mor poznamenal celé 14. storočie, cholera to isté urobila o celých 500 rokov neskôr.

Tambora 21. storočia

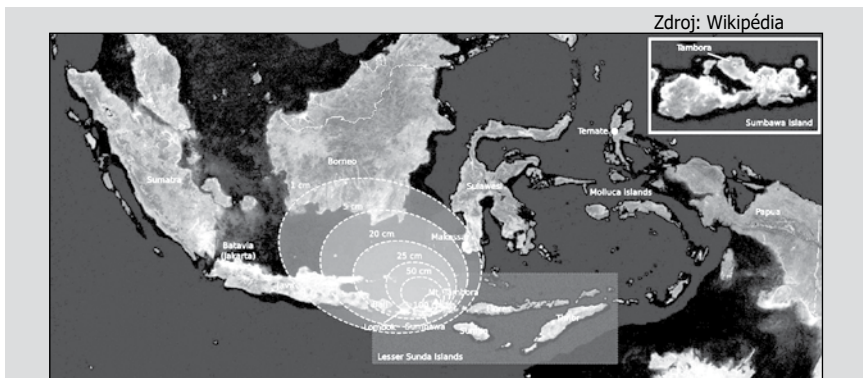
Dlho by sme mohli písať aj o ďalších, menej nepríjemných dôsledkoch erupcie Tambory (napríklad vzostup ópiového kráľovstva v južnej Číne a severnom Laose, či zlatý vek polárneho výskumu za čias kráľovnej Viktórie), no nemožno na záver nespomenúť jednu skutočnosť, alebo skôr predpoklad. Dôsledky mimoriadne silnej erupcie Tambory boli ohromujúce, presahujúce nielen oblasť juhovýchodnej Ázie, ale aj časový rámec jedného desaťročia. Straty na ľudských životoch sa dajú porovnať s najväčšími vojnovými konfliktami 20. storočia a ekonomické straty sú takmer nevýčísliteľné. V tejto súvislosti je teda celkom určite na mieste úvaha o tom, aké následky

Obr. 3 Umelecká predstava erupcie Tambory, ktorá bezprostredne usmrtila okolo 10 tisíc obyvateľov ostrova Sumbawa a ďalších približne 70 tisíc ľudí zomrelo počas následného hladomoru.

⁵ Ide o tzv. „Volcanic explosivity index“ (slov. Index sopečnej explozivít), tiež označovaný ako VEI – kvantitatívny ukazovateľ odhadovaný na základe údajov o výške pozorovaných vulkanických oblakov, objeme vyvrhnutého materiálu a pozorovaných dôsledkov.

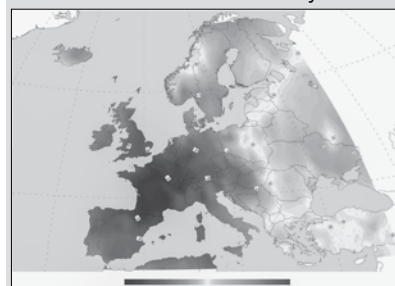
Obr. 4 Priestorový rozsah/dosah spadú vulkanického materiálu (elipsy) s udaním výšky celkovej akumulácie tefry v cm

Zdroj: Greg Harlin/Wood Ronsaville Harlin

Obr. 6 Umelecká predstava života ľudí v Európe počas tzv. Roka bez leta.

Zdroj: UCAR

Obr. 5 Odhadovaný ochladzujúci účinok erupcie Tambory v Európe v roku 1816 - na mapke sú znázornené odchýlky letnej priemernej teploty v od normálu 1971 až 2000 – ochladenie sa prejavilo predovšetkým v západnej Európe, kde miestami (Francúzsko) bolo leto chladnejšie aj o viac ako 3,0 °C. Rok 1816 je tiež známy ako tzv. Rok bez leta.

Century in the shadow of one volcano

Jozef Pecho

Abstract

In April 1815, the biggest known eruption of the historical period blew apart the Tambora volcano, on the Indonesian island of Sumbawa, 11,000 km from Slovakia. What happened next testifies to the enormous reach of the biggest volcanic blasts. The consequences for the developed societies of the northern hemisphere were dire. A dry, sulphurous, fog draped itself across the landscape of eastern North America, causing temperatures to plunge and bringing unprecedented summer cold. In New York State, snow fell in June, while the bitter cold and killing frosts wiped out crops and halved the length of the growing season. On the other side of the Atlantic, Europe saw summer temperatures down by 3C compared to the average. Analysis of climate records reveals that 1816, the so-called "year without a summer", was the second coldest in the northern hemisphere of the past six centuries.

Key words

cataclysmic volcanic eruption, Tambora 1815, epidemic of Cholera, 1816 - the Year Without a Summer

Autor

Mgr. Jozef Pecho

Ústav fyziky atmosféry AV ČR, Oddelenie klimatológie, Praha, Česká republika

E-mail: pecho@ufa.cas.cz

Potenciál rozvoja mikroregiónu s využitím endogénnych a exogénnych zdrojov na príklade Mikroregiónu pod Marhátom

Eduard Donauer

Regionálny rozvoj a jeho teórie sa v priebehu času vyvíjali a v súčasnosti dospeli do eklektického stavu, kedy čerpajú z prác autorov, ktorých práce vyšli v minulosti. Jedna z čŕt moderného regionálneho rozvoja je dôraz na endogénny rozvoj, založený na využívaní miestneho hmotného, kultúrneho či prírodného potenciálu spolu so zapájaním miestnych obyvateľov do rozvojových aktivít a rozhodovania o nich. V kombinácii s využívaním exogénnych zdrojov sa samosprávy snažia doceliť harmonický ekonomický a sociálny rozvoj spravovaného územia. V tejto práci budeme sledovať endogénny a exogénny potenciál na regionálny rozvoj vidieckeho Mikroregiónu pod Marhátom.

V priebehu 20. storočia sa vplyvom výrazných politických a kultúrno-spoločenských udalostí, ale aj rýchleho technologického pokroku transformovali hospodársko-sociálne podmienky na globálnej aj národnej úrovni. Niektorým regiónom sa podarilo adaptovať sa na nové možnosti a naopak, niektoré regióny začali hospodársky upadať, pričom tento proces je sprevádzaný aj po-

stupným vyludňovaním a ďalšími sociálno-patogénnymi javmi. Disparity, ktoré môžeme medzi regiónmi sledovať sú zapríčinené rôznou mierou aktivity miestnych subjektov, ich schopnosťou zapojiť sa do procesov, ktoré prebiehajú nezávisle od regiónu, akým je napríklad globalizácia.

Jedným z dôvodov aktuálnosti riešenia regionálnych problémov je transformácia ekonomík vyspelého

sveta z industriálnej na vedomostnú a informačnú spoločnosť. Tento proces je sprevádzaný v posledných rokoch s hospodárskou krízou, ktorá sťažuje podmienky pri zakladaní nových výrobných kapacít, uvoľňovaní peňazí na výskum a vývoj či expanziu firiem. Základným predpokladom znalostnej ekonomiky je priaznivá vzdelanostná úroveň obyvateľstva, vysoký podiel pracovných miest s pridanou hodnotou najmä v terciernom a kvartérnom sektore. Takéto podmienky sú pomerne ťažko splniteľné z pohľadu vidieckych regiónov. Napriek tomu je nutné zamedziť prehlbovanie disparít, ktoré vedú k negatívnym procesom akými sú starnutie obyvateľstva a vysídľovanie, degradácia kultúrneho kapitálu a životného prostredia.

Regionálna politika má dve základné poňatia. Prvým je tradičná regionálna politika, ktorá je zameraná na redukciu disparít medzi „problémovými regiónmi“ a ostatnými

Poloha mikroregiónu

regiónmi, pričom stanovovanie problémových regiónov je uskutočňované na centrálnej úrovni, a to na základe výsledkov merania úrovne hospodárskeho rozvoja regiónov (typický ukazovateľ je HDP). Vychádza z exogénneho rozvoja a charakteristická je značnou centralizáciou. Posilňovanie hospodárskej výkonnosti v problémových regiónoch sa rieši prostredníctvom zmien v priestorovej lokalizácii ekonomických aktivít. Dôraz je kladený na opatrenia, ktoré povzbudzujú záujem priemyselných odvetví o vstup do regiónov s vysokou nezamestnanosťou, resp. záujem pracovníkov opustiť tieto regióny prostredníctvom podpory medziregionálnej mobility pracovnej sily. Verejnými výdavkami sa podporujú investície a aktivity externých firiem podnikajúcich či plánujúcich investície v problematických regiónoch.

Naopak moderná regionálna politika podporuje endogénny rozvoj regiónov. Orientuje sa na problémy vzniknuté rýchlo reštrukturalizáciou a podporuje rozvoj inovácií. Namiesto medziregionálneho preozdrofovania a podpory externých investičných impulzov sa sústreďuje na mobilizáciu vnútorných zdrojov, skvalitnenie služieb a podporu malých a stredných podnikateľov. Vyznačuje sa silnou decentralizáciou až na lokálnu úroveň. (WOKOUN a kol. 2008)

Regionálna politika je v súčasnosti eklektická, z neoliberalných prístupov sa zachovala podpora malých a stredných podnikateľov, z prístupov keynesiánskeho obdobia zas alokácia veľkých podnikov či inštitúcií do zaostalých regiónov. Dominantné zastúpenie však majú inštitucionálne prístupy. Koncept sietí kontaktov a regionálneho zakorenenia kladie dôraz na siete kontaktov a priestorových vzťahov medzi regionálnymi aktérmi, pričom sa zvyrazňuje potreba dôvery medzi subjektmi.

Teória učiacich sa regiónov je pomerne nová. Len od 90. rokov 20. storočia sa prijal medzi odborníkmi z

rôznych oblastí konsenzus, že vedomosti sú kľúčovou komoditou, ktorá stojí za procesom zvyšovania konkurencieschopnosti regiónov. Neustála tvorba a implikácia inovácií do výrobného procesu sa netýka len nových technologicky vyspelých odvetví, ale má byť prítomná v každom z odvetví a na každom hierarchickom stupni firmy, pričom výnimkou nie je ani verejný sektor. Typickými črtami učiacich sa regiónov sú:

- vhodná odvetvová štruktúra- čo znamená že v regióne by sa mali nachádzať firmy s podobným zameraním, čím sa podnecuje výmena a šírenie informácií a inovácií,
- technologická infraštruktúra-existencia a podpora technologických a výskumných inštitúcií, ktoré podporujú spoluprácu vedy a výskumu a ich aplikácie do praxe,
- priaznivé kultúrne prostredie a inštitúcie v regióne- tento bod je charakterizovaný P. Cookom (1995) pomocou 4 „mäkkých“ charakteristík:
  - identifikácia (zdieľaná identita subjektov v regióne),
  - inteligencia (dostatočné množstvo informácií a schopnosť aktérov učiť sa),
  - inštitúcie (silné vzťahy medzi subjektmi),
  - integrácia (previazanosť a koordinácia medzi inštitúciami) (WOKOUN a kol. 2008).

Vymedzenie a poloha Mikroregiónu pod Marhátom

Mikroregión pod Marhátom sa nachádza v severozápadnej časti okresu Topoľčany, ktorý spadá do Nitrianskeho vyššieho územného celku. Zahŕňa obce Ardanovce, Biskupová, Blesovce, Bojná, Hajná Nová Ves, Horné Štitáre, Krtovice, Lipovník, Lužany, Malé Ripňany, Nitrianska Blatnica, Orešany, Radošina, Svrstice, Šalgovce, Urmince, Veľké Dvorany, Veľké Ripňany

a Vozokany. Ide o vidiecky región, ktorý plní predovšetkým poľnohospodársku, ekostabilizačnú a obytnú funkciu. Cieľom pôsobenia regionálnej politiky na tomto území by mala byť najmä podpora nepoľnohospodárskych odvetví, podpora cestovného ruchu a osobitne agroturizmu, zlepšovanie vzdelanostnej a kvalifikačnej štruktúry obyvateľstva. Mikroregión pod Marhátom sa rozprestiera na Nitrianskej pahorkatine a južnom úpätí Považského Inovca.

Najbližšie mestápredstavujúce póly rozvoja tretieho stupňa sú podľa Konceptu územného rozvoja Slovenska 2011 (KURS) Topoľčany a Piešťany (www.build.gov.sk, 25.3.2013). Ich vzdialenosť od stredu mikroregiónu je 17 km. Na hierarchicky vyššom stupni je krajské mesto Nitra (predstavuje pól rozvoja 2. stupňa), ktoré je od mikroregiónu vzdialené tiež približne 30 km s časovou dostupnosťou 45 minút. (www.build.gov.sk, 25.3.2013) Svojou silou atraktivity zasahuje na územie mikroregiónu aj hlavné mesto Slovenska, Bratislava, ktorá je vzdialená približne 105 km s časovou dostupnosťou 1 hodina a 15 minút, a to vďaka blízkosti diaľnice D1, na ktorú je možné sa napojiť v Piešťanoch.

Endogénny potenciál rozvoja Mikroregiónu pod Marhátom

Obyvateľstvo

Priaznivá veková štruktúra obyvateľstva mikroregiónu je dôležitým endogénnym faktorom rozvoja mikroregiónu. Obyvateľstvo v predproduktívnom a produktívnom veku predstavuje pracovnú silu, ktorú môžu potenciálni investori využiť, resp. je obyvateľstvo schopné vytvárať vlastné pracovné miesta. Zároveň je táto zložka obyvateľstva charakteristická vyššou kúpyschopnosťou, čo sa prejavuje v nárokoch na vybavení obcí službami.

V poslednom desaťročí môžeme sledovať prirodzený úbytok obyvateľov Mikroregiónu pod Marháťom s výnimkou roku 2009, kedy bol zaznamenaný malý prirodzený prírastok 0,27 ‰. Tento stav je zapríčinený migráciou mladých ľudí v reprodukčnom veku mimo územia mikroregiónu a následným starnutím obyvateľstva. Straty obyvateľstva sú však kompenzované migračným prírastkom, ktorý naopak s výnimkou roku 2001 (-0,29 ‰), bol vždy kladný. Tento prírastok je však tvorený prevažne obyvateľstvom v poreprodukčnom veku. Výsledný celkový prírastok dosiahol záporné hodnoty len v rokoch 2001 (-2,84 ‰) a 2003 (-2,27 ‰). Celkový prírastok obyvateľstva Mikroregiónu pod Marháťom v období 2001 až 2011 dosahuje kladné hodnoty, avšak zatiaľ nekompensuje straty obyvateľstva z obdobia 90-tych rokov 20. storočia.

Obyvateľstvo mikroregiónu má pomerne vyrovnaný podiel obyvateľstva predproduktívneho a poproduktívneho veku (predproduktívne obyv. 14,48 % a poproduktívne obyv. 14,67 %, SODB 2011). Na lokálnej úrovni môžeme vidieť, že vo väčšine obcí má prevahu obyvateľstvo v poproduktívnej vekových kategórii. Výnimkou sú obce s väčším počtom obyvateľov, resp. s takými susedia a využívajú väčšiu vybavenosť občianskou a technickou a dopravnou infraštruktúrou. Pre mladé obyvateľstvo v reprodukčnom veku sú tieto obce atraktívne a pokiaľ sa rozhodnú zotrvať na území mikroregiónu, často sa sťahujú práve do nich. Najvyšší index starnutia má obec Blesovce (132,43 ‰), ktorá má v rámci mikroregiónu najhoršiu dopravnú dostupnosť a vybavenosť.

Okrem vekovej štruktúry je pre potenciálnych investorov a zamestnávateľov dôležitá aj štruktúra obyvateľstva podľa vzdelania. Tá však na území mikroregiónu nie je veľmi priaznivá, čo znižuje konkurencieschopnosť mikroregiónu. Endogénny potenciál je obmedzený štruktúrnymi vplyvmi, pokiaľ sa nezlepší vzdelanostná štruktúra

obyvateľstva, tak bude problematické zapájanie obyvateľov do inovačného procesu a zvyšovanie podielu pracovných miest s pridanou hodnotou.

Hospodárstvo

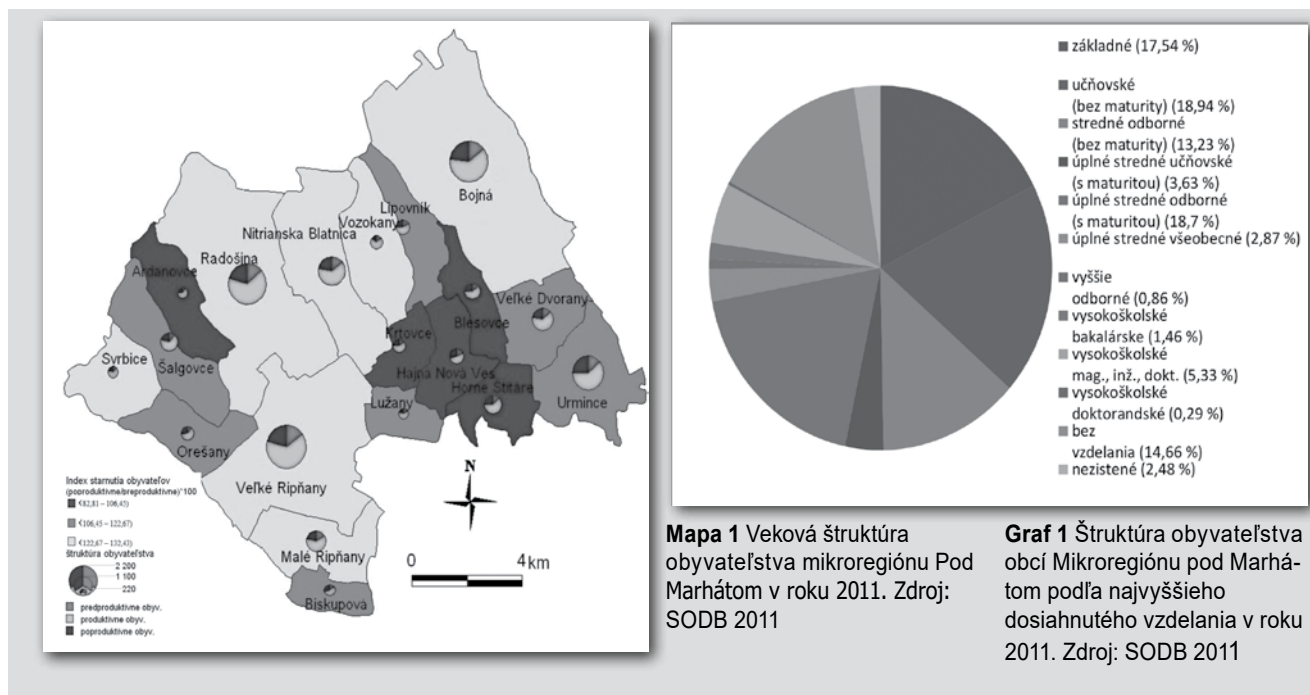
Vidiecky Mikroregión pod Marháťom je tradične spájaný s poľnohospodárskou produkciou. V súčasnosti už ale subjekty tohto sektora nepatria k najväčším zamestnávateľom. V období pred hospodárskej krízy pracoval väčší počet ekonomicky aktívneho obyvateľstva v sekundárnom sektore (SODB 2001). Nízka vzdelanostná úroveň obyvateľstva, ako aj ďalšie faktory - absencia dopravného ťahu I. triedy resp. vyššej kategórie znižujú konkurencieschopnosť mikroregiónu a majú negatívny vplyv pri rozhodovaní investorov o lokalizácii svojich aktivít. Impulz pre zvýšenie konkurencieschopnosti regionálnych aktérov by preto mal preto vychádzať z endogénnych zdrojov mikroregiónu.

Orná pôda zaberá 61% celkovej rozlohy mikroregiónu z čoho najväčšiu rozlohu obhospodaruje 6 poľnohospodárskych družstiev. Poľnohospodárska výroba je orientovaná najmä na pestovanie obilnín, olejnin a krmovín, zo živočíšnej výroby na chov dobytka s hlavnou produkciou surového mlieka, v menšej miere je zastúpená produkcia mäsa.

Na južnom úpätí Krahulčích vrchov, v katastrach obcí Radošina, Nitrianska Blatnica, Orešany a Veľké Ripňany sa rozprestierajú vinice. Toto územie tvorí Radošinský rajón, ktorý je súčasťou Nitrianskej vinohradníckej oblasti a tvorí severnú hranicu pestovania viniča. Vinice zaberajú 0,96 % poľnohospodárskej plochy (0,78 km²). Tradícia pestovania viniča v tejto lokalite spadá do 15. storočia. K producentom v rámci primárneho sektoru ešte môžeme zaradiť aj včelárov. Združení sú v Slovenskom zväze včelárov, konkrétne v Nitrianskej regionálnej zložke. Na území mikroregiónu sa

Poradie	Obec	Rok 1991	Rok 2001	Rok 2011	index rastu 1991-2011 (%)
1.	Ardanovce	252	235	225	-10,71
2.	Biskupová	243	239	223	-8,23
3.	Blesovce	424	376	335	-20,99
4.	Bojná	2055	1966	2010	-2,19
5.	Hajná Nová Ves	379	357	330	-12,93
6.	Horné Štitáre	441	457	487	10,43
7.	Krtovce	327	315	303	-7,34
8.	Lipovník	352	346	325	-7,67
9.	Lužany	203	203	197	-2,96
10.	Malé Ripňany	529	510	553	4,54
11.	Nitrianska Blatnica	1119	1148	1183	5,72
12.	Orešany	343	316	326	-4,96
13.	Radošina	1959	2004	2017	2,96
14.	Svrbice	217	213	209	-3,69
15.	Šalgovce	562	533	502	-10,68
16.	Urmince	1449	1375	1413	-2,48
17.	Veľké Dvorany	683	686	702	2,78
18.	Veľké Ripňany	2105	2115	2084	-1,00
19.	Vozokany	318	324	321	0,94
	Spolu	13960	13718	13745	-1,54

Tabuľka 1 Vývoj počtu obyvateľov v obciach mikroregiónu Pod Marháťom v rokoch 1991 až 2011. Zdroj: SODB 2011

produkuje najmä repkový, agátový a lipový med.

V nadväznosti na poľnohospodársku produkciu sú na území mikroregiónu lokalizované firmy potravinárskeho priemyslu. Svoj najväčší endogénny potenciál nesú v možnosti spolupráce. Vybudovaním spoločnej regionálnej značky potravinárskych produktov by sa firmám otvorila nová možnosť propagácie

a reklamy svojich produktov ako aj mikroregiónu ako celku.

Najväčší počet firiem na území Mikroregiónu pod Marhátom sa venuje ťažbe a spracovaniu dreva a výrobe nábytku. (tab. 2) Najväčšou firmou je Krošlák s.r.o., ktorá sídli v obci Nitrianska Blatnica. Zaoberá sa výrobou kovového a čalúneného nábytku. Ako produkt s vyššou pridanou hodnotou firma ponúka

nemocničné postele proti preležaninám s masážnym programom. Firma Krošlák s.r.o. zamestnáva približne 260 ľudí (terénny výskum, 2013) a distribučné vzťahy má rozvinuté najmä vrámci okresu Topoľčany a Piešťany. V súčinnosti firmy s obecným zastupiteľstvom bol v roku 2008 naprojektovaný priemyselný park s rozlohou 14,7 ha na území obce Nitrianska Blatnica. V súčasnosti sa hľadá investor, ktorý by mal o túto parcelu záujem (PHSR Nitrianska Blatnica). Napriek značnému potenciálu, nie je badať medzi subjektmi užšiu spoluprácu a využívanie výhod v rámci siete kontaktov. Dôvodom môže byť slabé regionálne povedomie či už medzi obyvateľmi alebo aj podnikateľskými subjektmi. Tento trend zatiaľ nezvrátilo ani zaregistrovanie občianskeho združenia Mikroregión pod Marhátom v roku 2004, ktorého účelom bola všestranná podpora rozvoja mikroregiónu a koordinácia aktivít vedúcich k zvýšeniu príťažlivosti územia, rozvoju malého a stredného podnikania, skvalitňovaniu životného prostredia či podpore cestovného ruchu.

V roku 2006 bola podaná žiadosť o zaradenie občianskeho

sektor	Odvetvie hospodárstva	Počet subjektov	Podiel (%)
primárny	Poľnohospodárstvo, poľovníctvo a súvisiace služby	78	79.59
	Lesníctvo, ťažba dreva a súvisiace služby	20	20.41
sekundárny	Výroba potravín a nápojov	9	1.86
	Výroba textílií	1	0.21
	Výroba odevov, úprava a farbenie kožušín	4	0.83
	Spracovanie dreva, výroba výrobkov z dreva, slamy a podobných materiálov (okrem nábytku)	39	8.07
	Vydavateľstvo a tlač	3	0.62
	Výroba chemikálií a chemických výrobkov	1	0.21
	Výroba tovarov z gumy a plastov	3	0.62
	Výroba ostatných nekovových minerálnych výrobkov	7	1.45
	Výroba kovových konštrukcií a výrobkov (okrem strojov a zariadení)	120	24.84
	Výroba strojov a zariadení	19	3.93
	Výroba elektrických strojov a prístrojov	5	1.04
	Výroba rádiových, televíznych a komunikačných zariadení	2	0.41
	Výroba zdravotníckych, presných a optických prístrojov	5	1.04
	Výroba ostatných dopravných zariadení	1	0.21
	Výroba nábytku	26	5.38
	Recyklovanie	2	0.41
	Stavebníctvo	236	48.86

Tabuľka 2 Podnikateľské subjekty v jednotlivých odvetviach hospodárstva na území Mikroregiónu pod Marhátom, Zdroj: (www.orrs.sk, www.zrsr.sk, 10.2.2013)

združenia do projektu „Príprava mikroregiónov Nitrianskeho samosprávneho kraja na integrovaný rozvoj vidieka“ na základe prístu-

pu LEADER. Následné rokovania a budovanie verejno-súkromného partnerstva vyústilo do vytvorenia samostatného subjektu s názvom

Rotunda sv. Juraja nad Nitrianskou Blatnicou

Miestna akčná skupina (ďalej MAS) Mikroregión pod Marhátom v roku 2011. V súčasnosti sú členmi MAS Mikroregión pod Marhátom miestne samosprávy 19 obcí, podnikateľské subjekty, poľnohospodárske družstvá a občianske združenia pôsobiace na sledovanom území zastúpené v pomere: verejný sektor – 52 %, podnikatelia – 30 % a občianske združenia – 18 %. Dôvera medzi aktérmi sa vytvára postupne a to opakovanými úspešnými interakciami, ktoré sú výhodné pre všetky zúčastnené strany. Takýchto akcií však bolo zatiaľ zrealizovaných málo.

Cestovný ruch

Územie Mikroregiónu pod Marhátom disponuje vysokým prírodným a kultúrno-historickým potenciálom pre cestovný ruch. Nosnými skupinami aktivít v tomto regióne sú pobyt v lesoch a horách, pešia turistika, vidiecky turizmus, poznávanie pamiatok, návšteva múzeí a prírodných expozícií. V bezprostrednom zázemí mikroregiónu sa nachádzajú známe kúpele Piešťany. Cestovný ruch na území mikroregiónu má jednoduchový výletný charakter a zúčastňujú sa na ňom najmä obyvatelia z mikroregiónu a blízkeho okolia. Turisticky atraktívne sú náučné chodníky v Považskom Inovci, ktoré vedú na najvyšší vrch Marhát (748,2 m n.m.), na ktorom je vybudovaná turistická rozhľadňa. Medzi prírodné zaujímavosti atraktívne pre cestovný ruch môžeme zaradiť jaskyňu Čertova pec nachádzajúcu sa v katastri obce Radošina, v ktorej boli objavené pozostatky jaskynného osídlenia z čias staršej doby kamennej. V Pohorí Považský Inovec sa nachádzajú aj poľovné revíry so srnčou zverou a revíry zamerané na jeleniu zver.

Medzi najdôležitejšie kultúrno-historické pamiatky môžeme zaradiť dve lokality. Jednou je archeologické nálezisko slovanského hradiska na území obce Bojná, známe najmä vďaka nálezom pozlátených plakiet z 9. storočia, ktoré dokladajú

kresťanstvo a písmo na území Slovenska ešte pred príchodom Cyrila a Metoda. V Bojnej existovala zhruba od roku 800 do roku 920 husto osídlená aglomerácia troch hradísk. Veľké množstvo pozoruhodných nálezov ako sú odlievané zvony, šperky, kopije, šípy, jazdecké ostrohy či poľnohospodárske a remeselnícke nástroje dokazujú, že sa jednalo o sídlo miestneho kniežacieho rodu. (www.hradiska.sk, 12.02.2013) Druhé archeologické nálezisko sa nachádza v katastri obce Nitrianska Blatnica. Našli sa tu pozostatky staroslovanského sídla založeného v 9. storočí na hlavnom horskom priechochode medzi Považím a Ponitím. Z rovnakého obdobia je dochovaná aj Rotunda sv. Juraja, ktorá bola však prestavaná v barokovom slohu. Napriek tomu na základe archeologického prieskumu základov a objavení zamurovaného okna bolo možné určiť, že sa jedná o jednu z najstarších stále stojacich stavieb na Slovensku. Táto lokalita je aj významným regionálnym pútnickým miestom. Svätajurská púť k Rotunde sv. Juraja má 500-ročnú tradíciu a každú jar priláka až do 5 tisíc pútnikov (www.nitrianskablatnica.sk 11.2.2013).

Agroturizmus na území Mikroregiónu pod Marhátom rozvíja najmä Ranč pod Babicom, ktorý sa

nachádza v blízkosti obce Bojná. Okrem chovu koní a bežných domácich zvierat prevádzkuje aj tzv. mini zoo, v ktorej sú chované levy africké, tiger bengálsky, klokany, pštrosy emu, ťavy, makaky a iné exotické druhy zvierat. Ranč poskytuje ubytovanie rôznej kategórie, k dispozícii je penzión, chaty aj kemping, pričom celková kapacita je 120 lôžok (www.babica-bojna.sk, 12.2.2013) Okrem toho možnosť ubytovania spojeného s degustáciou vína v obci Radošina ponúka penzión prevádzkovaný vinárskou firmou Pivnica Radošina s.r.o., s kapacitou 12 dvojľôžkových izieb. (www.pivnicaradosina.sk 12.2.2013).

S obcami mikroregiónu sú spojené aj ľudové umelecké súbory. V obci Blesovce je založené hudobné teleso Milenium, v obci Bojná je živá tradícia dychovej hudby udržiavaná skupinou Bojnianka a taktiež tu sídli chrámový zbor pri Kostole všetkých svätých. Vo Veľkých Ripňanoch je folklórny súbor Ripín a skupiny dychovej hudby Ripňančanka a Cimbaločka. Najznámejším umeleckým zborom spojeným s územím mikroregiónu je Radošinské naivné divadlo založené v obci Radošina. V súčasnosti sídli v Bratislave, avšak tradícia a väzba na obec pôvodu je dodnes silná.

V obciach sledovaného územia sa koná každoročne niekoľko kultúrno-spoločenských akcií. Ako príklad môžeme uviesť:

- - Stretnutie rodákov (Horné Štítare),
- - Výstava a ochutnávka vín (Bojná),
- - Festival chrámových zborov (Bojná),
- - Výstava ovocia, zeleniny, kvetov a včelích produktov (Bojná),
- - Oslavy oslobodenia obce (Nitrianska Blatnica),
- - RIPFEST - hudobný festival (Veľké Ripňany),
- - Memoriál V. Vavrečku - súťaž v hasičskom športe (Lužany),
- - Radošinské Vianoce (Radošina).

Cestovný ruch je stále pomerne málo rozvinutý avšak poskytuje veľký potenciál pre tvorbu pracovných miest v rámci budovania ubytovacích a stravovacích zariadení a služieb s ním spojených.

Exogénny rozvoj Mikroregiónu pod Marhátom

Počas programového obdobia 2007-2013 kohéznej politiky Európskej únie využili niektoré obce Mikroregiónu pod Marhátom možnosť čerpania nenávratného finančného príspevku na realizáciu investičných projektov za účelom zvýšenia kvality života v obciach. Sú to obce mikroregionálneho významu, najčastejšie bývalé strediskové obce s funkčnou občianskou infraštruktúrou, označené ako kohézne póly rastu a oprávnené sú čerpať finančnú pomoc z Európskeho fondu regionálneho rozvoja. Do tejto skupiny patria obce Bojná, Radošina, Nitrianska Blatnica, Šalgovce, Urmince a Veľké Ripňany.

Zvyšné obce predstavujú územie mimo pólov rastu a sú oprávnené čerpať finančné prostriedky z Európskeho poľnohospodárskeho fondu pre rozvoj vidieka, čo je však

Foto J. Lacika

Kaštieľ v Radošinej

obec	názov aktivity	Dotácia (€)	spolufinancovanie
Bojná	Stavebné úpravy a modernizácia ZŠ Bojná	1 044 404,54	5%
Nitrianska Blatnica	Stavebné úpravy obecnej hasičskej zbrojnici	256 270,47	5%
	Rekonštrukcia parku v Nitrianskej Blatnici	548 727,26	5%
	Modernizácia a rekonštrukcia verejného osvetlenia v obci	249 244,40	5%
Veľké Ripňany	Rekonštrukcia, modernizácia a zateplenie objektov základnej školy s materskou školou	701 877,76	5%
	Revitalizácia centrálnej zóny obce	180 411,26	5%
Urmince	Rekonštrukcia a modernizácia základnej a materskej školy	375 000	5%
	Renovácia verejných priestranstiev obce	500 000	5%
Radošina	Modernizácia a revitalizácia centra obce	560 000	5%

Tabuľka 3 Prehľad obcí a projektov, ktoré čerpali finančnú pomoc z prostriedkov štrukturálnych fondov v programovom období 2007 až 2013. Zdroj: PHSR obcí.

Obec	Názov aktivity	(€) Dotácia	Spolu- financovanie
Hajná Nová Ves	Rekonštrukcia domu smútku v obci	2220,00	5%
Homé Štitáre	Rekonštrukcia symbolu obce a jeho okolia	2750,00	5%
Lipovník	Rekonštrukcia a modernizácia miestneho pohrebiska a pietneho miesta	2220,00	5%
Lužany	Rekonštrukcia oddychovo-sportovej časti obce	2750,00	5%
Orešany	Modernizácia autobusových zastávok v obci	2750,00	5%
Šalgovce	Modernizácia miestneho chodníka	2750,00	5%
Veľké Ripňany	Revitalizácia detského ihriska materskej školy	2750,00	5%

Tabuľka 4 Prehľad realizovaných projektov v rámci implementácie ISRU Mikroregión pod Marhádom spolufinancovaných Nitrianskym samosprávnym krajom. Zdroj: www.podmarhatom.webnode.sk, 21. 3. 2013

v rámci Spoločnej poľnohospodárskej politiky a nie regionálnej. Iniciatíva Európskeho spoločenstva LEADER predstavuje metódu mobilizácie a realizácie rozvoja v miestnych vidieckych spoločenstvách. Program LEADER je jediný nástroj integrovaného rozvoja vidieka v rámci vidieckej politiky EÚ, preto-

že finančne podporuje verejno-súkromné partnerstvá vo vidieckom priestore a ich rozvojové programy. Partnerstvá sa nadväzujú medzi všetkými sociálnymi skupinami vidieka, od farmárov, podnikateľov v ľahkom priemysle, službách, cestovnom ruchu až po predstaviteľov, samosprávy, kultúry a rôznych ob-

čianskych združení. V rámci partnerstva sa zostaví program rozvoja, podľa ktorého sa rozhoduje, ktoré súkromné alebo verejné projekty budú v danom území financované. Tento nástroj umožňuje najlepšie koordinovať sociálno-ekonomický rozvoj, podporuje súlad rozhodovania a investovania, zvyšuje administratívne, manažérske a programovacie schopnosti ľudí a pomáha budovať občiansku spoločnosť na vidieku. Iniciatíva LEADER nabáda vidiecke oblasti, aby našli nové spôsoby, ako sa stať alebo zostať konkurencieschopnými, a ako prekonať problémy, ktorými sú vidiecke oblasti tradične postihnuté, napr. staršie obyvateľstvo, nízka úroveň poskytovaných služieb či nedostatok pracovných príležitostí.

V roku 2012 bola predložená na Úrad Nitrianskeho samosprávneho kraja žiadosť o dotáciu na podporu implementácie Integrovaného stratégie miestneho rozvoja v celkovej sume 17 391 €. Na základe výzvy miestnej akčnej skupiny Mikroregión pod Marhádom bolo predložených 7 žiadostí o NFP v Strategickú prioritu 1: obnova a rozvoj obcí, opatrenie 1.1.1 obnova obcí. Všetkých 7 projektov bolo zrealizovaných a ukončených.

Naplnenie cieľov vytyčených v integrovanej stratégii rozvoja územia bude dlhodobý a pomerne nákladný proces. Ani najlepší manažment nedokáže zabezpečiť všetky zdroje potrebné na hospodárske a sociálno-kultúrne zatraktívnenie územia z endogénnych zdrojov. Využitie všetkých dostupných zdrojov je teda jedným z hlavných princípov integrovanej stratégie. Jednotlivé špecifické ciele sa budú naplňovať realizáciou projektov, pre ktoré budú priebežne vyhľadávané zdroje podľa aktuálnych možností. Využívané teda budú zdroje zo štrukturálnych fondov, cezhraničných programov, granty jednotlivých rezortných ministerstiev, nadačné granty, štátne dotácie, rozpočtové zdroje samospráv aj súkromné zdroje podnikateľských subjektov či neziskových organizácií.

Opatrenie	Rozsah podpory pre projekt (€)	Predpokladaný počet projektov	Verejné zdroje		Celkový rozpočet (€)
			Program rozvoja vidieka (€)	Vlastné zdroje, NSK, eurofondy a iné (€)	
1.1.1 Základné služby pre ekonomiku a vidiecke obyvateľstvo	3000 – 100 000	8	760 000	30 000	790 000
1.2.1 Budovanie a rekonštrukcia technickej a sociálnej infraštruktúry	3000 – 100 000	11	1 060 000	40 000	1 100 000
1.2.2 Dobudovanie environment. infraštruktúry	3000 – 100 000	2	200 000	20 000	220 000
2.1.1 Rozvoj a propagácia regiónu ako jednej destinácie cestovného ruchu	1000 – 20 000	3	60 000	0	60 000
2.2.2 Rozvoj vidieckeho cestovného ruchu	2000 – 100 000	6	300 000	300 000	600 000
4.1.1 Podpora odborného vzdelávania a informovania	1500 – 20 000	2	40 000	0	40 000
5.1.1 Chod Miestnej akčnej skupiny	425 000	1	410 000	15 000	425 000

Tabuľka 5 Finančný plán a počet projektov, ktoré sú naplánované na realizáciu do roku 2017. Zdroj: Integrovaná stratégia rozvoja územia MAS Mikroregión pod Marhádom, 2012

V súčasnom období Programu rozvoja vidieka 2012 - 2017 sa MAS Mikroregión pod Marhádom môže uchádzať o dotáciu z rozpočtu Nitrianskeho samosprávneho kraja v súlade s podmienkami Všeobecne záväzného nariadenia NSK č. 4/2009 a 7/2011, podľa ktorého môže v prípade schválenia získať 31 000 EUR ročne na implementáciu vybraných opatrení stratégie. (www.unsk.sk, 21.3.2013)

V Integrovanej stratégii rozvoja územia Mikroregiónu pod Marhádom je deklarované, že najviac projektov sa bude realizovať v rámci opatrenia „Budovanie a rekonštrukcia technickej a sociálnej infraštruktúry“, ktoré má alokovanú aj najväčšiu finančnú čiastku. Druhým opatrením, ktorým sa MAS Mikroregión pod Marhádom zaviazal intenzívne zaoberať je opatrenie 1.1.1 Základné

služby pre ekonomiku a vidiecke obyvateľstvo. Obe tieto opatrenia budú mať výrazný vplyv na skvalitnenie života na území mikroregiónu a zároveň jeho zatraktívnenie pre podnikateľské subjekty. Opatrenie 2.2.2 Rozvoj vidieckeho cestovného ruchu má alokovanú čiastku 600 000 €, pričom miera spolufinancovania členov Mikroregiónu pod Marhádom je 50 %. V súčinnosti s doplňujúcim opatrením 2.1.1 Rozvoj a propagácia regiónu ako jednej destinácie cestovného ruchu predstavujú intenzívnu snahu mikroregiónu transformovať svoj charakter zo sídelno-poľnohospodárskej oblasti a zviditeľniť sa ako lokalita vhodná pre cestovný ruch.

Záver

Absencia trhovej ekonomiky a centrálné plánovanie lokalizácie výrobných aktivít pred rokom 1989 deformovali schopnosť regiónov manažovať vlastné územie. Zmena nastala po roku 2004, kedy sa Slovensko stalo členom Európskej únie a národná regionálna politika sa harmonizovala s európskou, čím sa vytvorila možnosť čerpania európskych finančných prostriedkov. Zároveň sa šírilo know-how a získavali skúsenosti s realizáciou rozvojových projektov, čo má až do súčasnosti za následok stále rastúci počet rozvojových aktivít na území Slovenska. Okrem pomoci zvonka je však nutné učiť samosprávy, ako mobilizovať endogénny potenciál, ktorý sa skrýva v regiónoch. Zapájanie verejnosti aj súkromného sektora zabezpečuje spoľahlivú identifikáciu problémov aj širokú platformu potrebnú pri hľadaní riešenia. Historické dedičstvo a návyk pasivity občanov k otázkam regionálneho rozvoja či nedôvera medzi súkromným a verejným sektorom je všeobecný problém, avšak dá sa prekonať pozitívnou propagáciou verejno-súkromného partnerstva a hlavne realizovaním úspešných projektov.

V práci bolo poukázané na činnosť Miestnej akčnej skupiny Mikroregión pod Marhádom, ktorá bola

Jaskyňa Čertova pec

založená na podnet európskej iniciatívy LEADER. Ide o partnerstvo, ktoré má vytvorené všetky riadiace aj kontrolné orgány a zahrňuje súkromný, verejný aj občiansky sektor. Za účasti všetkých troch zložiek bola vytvorená integrovaná stratégia rozvoja územia s definovanými cieľmi a opatreniami ako aj finančným plánom do roku 2017. Mikroregión pod Marhádom má nie len prírodný a kultúrny potenciál pre rozvoj, ale aj schopný manažment a inštitúcie ktoré dávajú predpoklad zvyšovania atraktivity a konkurencieschopnosti územia a skvalitňovania života na vidieku v strednodobom a dlhodobom horizonte.

Činnosť MAS Mikroregión pod Marhádom by sa mala zamerať na posilnenie regionálneho povedomia, čím by sa preklenula pasivita miestnych obyvateľov v otázkach participácie na rozvojových projektoch. Vhodnou propagáciou turistických atrakcií mikroregiónu je možné zintenzívniť návštevnosť územia, napríklad v spolupráci s väčšími a podstatne navštevovanejšími mestami v zázemí, akými sú Piešťany a Nitra. K zatraktívneniu územia prispeje aj rekonštrukcia verejných priestorov a dobudovanie infraštruktúry pre cestovný ruch, ako sú parkoviská, turistické a náučné chodníky, cyklotrasy, ale aj stravovacia a ubytovacie zariadenia. Kľúčová je spolupráca obcí ale aj podnikateľských subjektov a občianskeho sektora, pretože koordinované úsilie má oveľa väčšiu šancu zatraktívniť celý mikroregión, než čiastkové projekty samostatných regionálnych aktérov. Orientácia na cestovný ruch urýchli transformáciu regionálneho hospodárstva. Predpokladaným dôsledkom tohto procesu je zvýšenie konkurencieschopnosti mikroregiónu tvorbou nových pracovných miest, vyššia životná úroveň obyvateľstva a zachovanie a skvalitnenie životného prostredia.

Literatúra a pramene

BLAŽEK J., UHLÍŘ, D.: *Teorie regionálního rozvoje, nástin, kritika, implikace. 2. vydanie.* Karolinum, Univerzita

Karlova v Prahe, Praha 2011, ISBN 978-80-246-1974-3

CHARVÁT, T.: Využitie finančných prostriedkov prostredníctvom Programu rozvoja vidieka na rozvoj obcí Trnavského kraja v období 2007 – 2010. *Geographia Cassoviensis*, 2010, ročník IV, číslo 1.

PUSTÁ, B., DOLNÁ Z.: Mikroregionálne združenia obcí ako jedna z foriem medziobcej spolupráce. *Geographia Cassoviensis*, 2010, ročník IV, číslo 2.

WOKOUN, R. a kol.: *Regionální rozvoj, východiska regionálního rozvoje, regionální politika, teorie, strategie a programování.* Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, Praha 2008, ISBN 978-80-7201-699-0.

PHSR obce Bojná, 2008, interný dokument obce.

PHSR obce Horné Štitáre na progra-

mové obdobie 2007 – 2013, Regionálna rozvojová agentúra Topoľčiansko.

PHSR obce Nitrianska Blatnica na obdobie 2007 – 2013, Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja, SPU, Nitra 2007.

<http://podmarhatom.webnode.sk/products/integrovaná-strategia-rozvoja-uzemia-mas-mikroregion-pod-marhatom/>

<http://pivnicaradosina.sk/menu/ocenenia,12.2.2013>

<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=97,4.2.2013>

<http://www.hradiska.sk/2011/03/nitrianska-blatnica.html,20.3.2013>

http://www.orser.sk/search_sidlo.asp,10.2.2013

<http://podmarhatom.webnode.sk/products/integrovaná-strategia-rozvoja-uzemia-mas-mikroregion-pod-marhatom/>

Exogenous and endogenous sources for regional development potential of the rural microregion Mikroregión pod Marhádom

Eduard Donauer

Abstract

Regional development and its theories were evolved over time and now reached an eclectic state, drawing from the works of authors whose works were published in the past. One of the features of modern regional development is the emphasis on endogenous development, based on the use of local material, cultural and natural potential, together with the involvement of local people in development activities and decision-making. In combination with the use of exogenous sources, the local government seeks to achieve the harmonious economic and social development of the region. In this work we will follow exogenous and endogenous potential for regional development of the rural microregion Mikroregión pod Marhádom.

Keywords

endogenous, exogenous, development, microregion, potential

Autor

Mgr. Eduard Donauer

Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

Náučný chodník na Sídlišku KVP v Košiciach a jeho využitie vo vyučovaní geografie

Stela Csachová, Veronika Krešňáková

Príspevok predstavuje nový typ náučného chodníka, inštalovaného v urbanizovanom prostredí panelového sídliska na príklade mestskej časti Sídliisko KVP v Košiciach. Sídliiskový náučný chodník je výsledkom spolupráce Ústavu geografie PF UPJŠ v Košiciach a mestskej časti Sídliisko KVP pri príležitosti osláv jeho 30. výročia od príchodu prvých obyvateľov, ktoré oslavovala v roku 2013. Vytvorený náučný chodník slúži pre širokú verejnosť a má predovšetkým poznávaciu funkciu. Pozostáva z ôsmich informačných tabúl, ktoré opisujú rôzne oblasti života mestskej časti s cieľom zvýšiť povedomie návštevníkov o histórii, obyvateľstve, samospráve, pomenovaní ulíc, službách, faune a flóre, ako aj turistických možnostiach v zázemí tohto sídliska. Sídliiskový náučný chodník uvádzame ako nový typ náučného chodníka zasadeného do prostredia, pre ktoré nebol typickým informačno-propagačným prvkom. Popisujeme proces jeho tvorby – od nápadu až po samotnú realizáciu. V druhej časti príspevku sa venujeme využitiu náučného chodníka vo vyučovaní geografie na základných a stredných školách a námetov do výučby.

Pod pojmom „**náučný chodník**“ rozumieme informačný produkt zasadený do prírodného prostredia, spravidla sprevádzajúci turistov po trase k určitému turistickému cieľu. Náučný chodník v národných parkoch či v prírodných rezerváciách má za cieľ informovať, vysvetliť a propagovať prostredie, v ktorom je umiestnený. V slovenskej geografickej literatúre sa náučným chodníkom najsúhrnnejšie venuje BIZUBOVÁ (2001 a 2011), BIZUBOVÁ a NEVŘELOVÁ (2012), ktorá koncepcne poukazuje na problematiku tvorby náučných chodníkov na Slovensku. Prehľadnou informačnou bázou je webová stránka: www.naucnehodniky.sk. Jej cieľom je inventarizovať všetky existujúce náučné chodníky na Slovensku. V zahraničnej literatúre nachádzame strohé inšpirácie o tzv. rekreačných chodníkoch (*recreational trails*) v článku TOMCZYKA a EWERTOWSKEHO (2013) v národných parkoch, resp. na školských dvoroch (FEINSINGER, MARGUTTI a OVIEDO 1997). Príspevkom by sme chceli predstaviť **sídliiskový náučný chodník** na Síd-

lišku KVP v Košiciach ako príklad viacúčelového náučného chodníka určeného pre širokú verejnosť. V ďalšej časti príspevku navrhujeme využitie náučného chodníka ako didaktického prostriedku vo vyučovacom procese geografie na realizovanie vychádzky, resp. foriem terénneho vyučovania.

Náučný chodník vo všeobecnosti

Náučný chodník možno v súlade s BIZUBOVOU (2001) definovať ako

„samostatný obsahovo-programový celok inštalovaný v krajine“, určený predovšetkým pre širokú verejnosť. Sú to vyznačené výchovno-vzdelávacie trasy, ktoré vedú prírodne alebo kultúrne zaujímavým územím. Uvádza, že tradičné zameranie náučných chodníkov je orientované na prírodnú krajinu a ochranu prírody, zároveň však možno registrovať novšie, špecializovanejšie zameranie náučných chodníkov, napr. na lesnícku, banícku či historickú krajinu. Náučné chodníky čoraz častejšie na-

chádzame aj v obciach ako produkt prezentácie sa obcí či mikroregiónov, v ktorých sú popísané prírodné pomery, história, kultúra a propagácia aktivít organizácií a združení, ktorých sú súčasťou.

Ich tvorba sa odvíja od realizátora a dostupných financií. Realizátormi náučných chodníkov orientovaných na prírodnú krajinu sú napr. Štátna ochrana prírody a Slovenská agentúra životného prostredia, Správa slovenských jaskýň či Lesy SR. Náučné chodníky začali v ostatnom období realizovať aj samosprávy, mikroregióny, rôzne záujmové skupiny, občianske združenia či školy. Príbúdajú aj školské náučné chodníky, ktoré slúžia na prírodovedné a environmentálne vzdelávanie v teréne (BIZUBOVÁ a NEVŘELOVÁ 2012). Náučný chodník v dnešných podmienkach je takmer vždy financovaný alebo spolufinancovaný z fondov Európskej únie.

Náučný chodník pozostáva zo súboru informačných tabúl (panelov) na zastávkach. Každá zastávka je obvykle zastúpená jednou témou, tematickým okruhom alebo javom, ktorý sa na danej zastávke nachádza. Informačné tabule môžu byť z drevene alebo plastovej dosky s popisom zastávky, pripojené k stojanu pevne ukotvenému v zemi. Každý panel by mal obsahovať názov náučného chodníka, poradové číslo a názov zastávky vrátane plánu náučného chodníka, na ktorom bude vyznačená trasa s bodmi zastávok, u ktorých daný návštevník stojí.

Informačné panely majú za cieľ poskytnúť návštevníkom trasy informácií o významných objektoch a javoch, s ktorými je oblasť spájaná. Odporúča sa, aby informácie a charakteristika miest boli poskytované okrem informačných panelov napríklad aj v sprievodcoch, príp. oboje. Alternatívou je stručnejší popis danej tematiky na informačných tabuliach, ale podrobnejšie popísaný v sprievodcovi. K ďalším odporúčaniam, ktoré sme si osvojili, patrí grafická stránka informačných tabúl. Za najvhodnejšie informačné panely sú považované

tie, kde prevládajú fotografie a obrázky. Text na tabuli by mal byť stručný, čo najkratší, zrozumiteľný a mal by byť samozrejme pravopisne, štylisticky a topograficky správny (KOUDELKOVÁ 2010 in BORECKÁ 2013). V bezpanelových chodníkoch je hlavným sprievodcom po celej náučnej trase len tlačaná publikácia alebo informačný list, ktorý obsahuje odpovedajúci text o každej zastávke (DOHNALOVÁ 2011 in BORECKÁ 2013). Z hľadiska obsahu informačných tabúl poukazuje BIZUBOVÁ a NEVŘELOVÁ (2012) na rôznorodosť kvality a kvantity textu: na jednej strane pomerne triviálny text, odborne nedostatočný, na druhej strane vysoká odbornosť informácií, nevhodná pre cieľové skupiny, ktoré chodníky využívajú (pedagogická verejnosť, žiaci a študenti rôznych stupňov škôl, turisti). Pri tvorbe informačných tabúl by sme mali mať na zreteli primeranosť textu pre cieľovú skupinu. Ak je cieľovou skupinou široká verejnosť, je potrebné prispôbiť kvantitu a kvalitu informácií pre populárno-náučné účely.

Náučný chodník by mal u návštevníkov rozvíjať minimálne dve funkcie: poznávaciu (zlepšujú informovanosť o mieste, kde obyvatelia žijú) a hodnotovú (vytvárajú vzťah k miestu, kde obyvatelia žijú). Je prvkom v krajine, ktorý spestruje a zaťaktívňuje pobyt v prírode.

Náučný chodník na sídlisku

Náučný chodník sa zväčša spája s prírodným prostredím, menej je typický pre urbánne prostredie sídliska. Sídliskom rozumieme urbánnu jednotku s osobitým architektonickým štýlom, ktorá bola vybudovaná v období socializmu použitím panelových prefabrikátov pre koncentráciu veľkého počtu obyvateľov do nových, spravidla okrajových štvrtí mesta. Sídliská, tak ako ich poznáme v regióne strednej Európy, boli u nás budované v období centrálne riadenej spoločnosti a viedli k výraznému nárastu urbanizácie v druhej polovici 20. storočia. Sídliská sa prirodze-

ne formovali aj v západnej Európe. Kým v krajinách východnej Európy je panelové sídlisko stále považované za akceptovateľnú formu bývania, v krajinách západnej Európy predstavujú v súčasnosti zanedbanejšie regióny so skôr sociálne slabším obyvateľstvom s mnohými sociálnymi problémami. Sídlisko ako obytný súbor panelových domov môže byť samostatnou mestskou časťou so samosprávnymi funkciami, vnútorne sa člení na urbanistické obvody. Výstavba sídlisk v meste Košice prebiehala najmä v 70. a 80. rokoch 20. storočia. Od budovania prvého sídliska - MČ Západ (sídliska Terasa) uplynulo v roku 2012 40 rokov. Mesto Košice má v súčasnosti 22 mestských častí, z ktorých minimálne päť má výraznú panelákovú zástavbu: Západ (Terasa), Dargovských hrdinov, Jazero, Sídlisko Ťahanovce a Sídlisko KVP.

Mestské časti pri výkone svojich kompetencií nachádzajú minimálne vlastné finančné rezervy na propagačné aktivity. Mestská časť si prostredníctvom týchto aktivít vytvára zároveň svoju značku, resp. pozitívnu reklamu. Sídliská nemajú typických turistických sprievodcov (iba ako súčasť Košíc) vzhľadom na charakter, prevládajúcu funkciu a jednotný tzv. panelový vzhľad. Pritom už aj tie majú zaujímavosti a osobitosti týkajúce sa histórie výstavby, charakteristiky štruktúry a dynamiky obyvateľstva, prípadne fauny a flóry.

Od nápadu k realizácii

V roku 2013 si mestská časť KVP pripomínala 30. výročie od svojho vzniku a nastahovania sa prvých obyvateľov. Pri tejto príležitosti pripravila viacero podujatí s názvom „Život na KVP po 30. rokoch“. Začiatkom roka 2013 bol v miestnych novinách Naše KVP uverejnený oznam, ktorý požiadal obyvateľov o poskytnutie starých fotografií ilustrujúcich výstavbu sídliska na výstavu mapujúcu rané roky tohto sídliska. I keď sme fotografie nemali, myšlienka brožúry, resp. tvorby informačného materiálu nás motivovali spojiť sa s predstaviteľmi miestnej

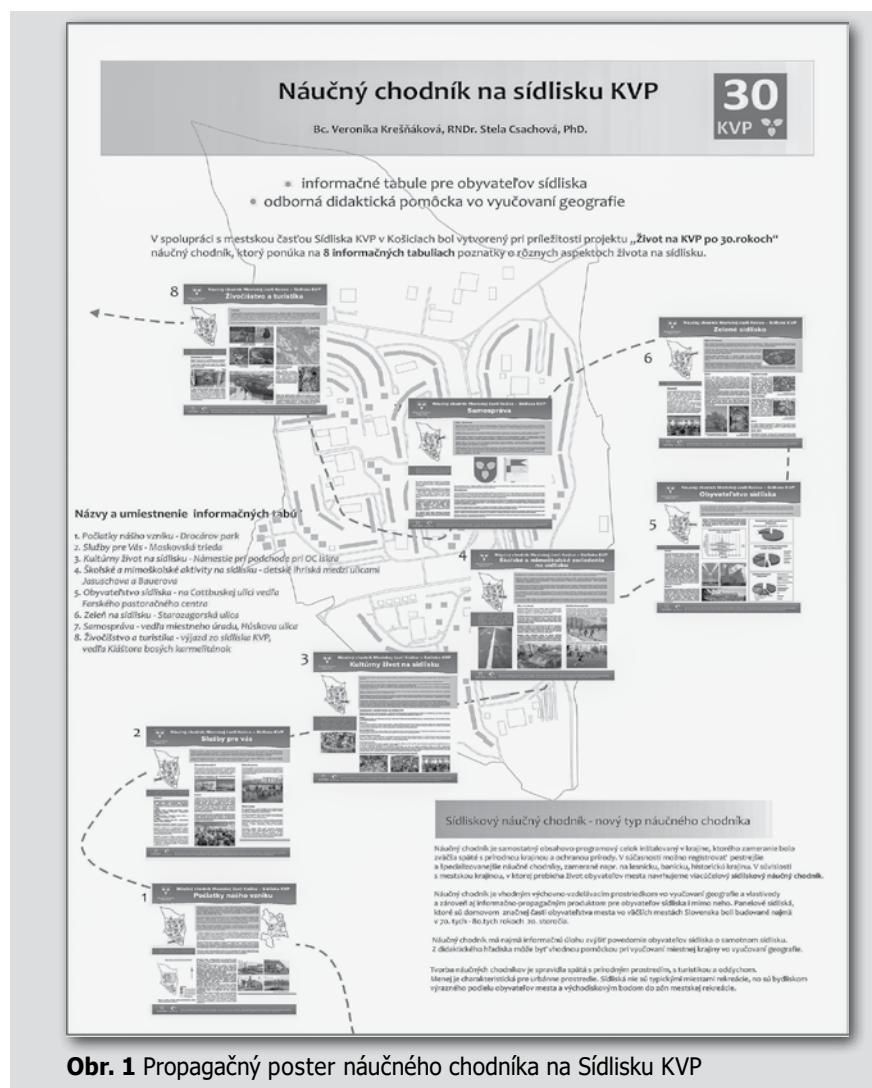
samosprávy. Pozitívnu skutočnosťou bola aj bakalárska práca o sídlisku KVP obhájená v roku 2012, ktorá v závere obsahovala návrh náučného chodníka sídliska KVP v podobe 10 informačných tabúl (KREŠŇÁKO-VÁ 2012). Po mailovej komunikácii sme uskutočnili prvé zoznamovacie stretnutie, kde sme predostreli možné okruhy spolupráce. Najzaujímavejšie pre samosprávu bolo tematické zameranie a návrh realizácie náučného chodníka, ktorý sme predstavili. Projekt náučného chodníka Mestskej časti KVP bol zakomponovaný do žiadosti o finančnú podporu Ministerstva kultúry SR. Po pridelení grantu sme mohli reálne uvažovať nad tvorbou definitívneho počtu 8 tabúl náučného chodníka. Jeho príprava znamenala poradiť si s viacerými dôležitými bodmi:

- *tematické zameranie tabúl* – viac návrhov, napokon po rokovaní s pracovníkmi MÚ niektoré monotematické a niektoré viactematické,
- *obsah informačných tabúl* – vyhľadávanie informácií v knižnici, archívoch, pomerne málo dostupných informácií, kontakt s architektom sídliska Ing. Arch. Motýľom. Analýza a výber údajov. Zrozumiteľnosť a primeranosť obsahu,
- *forma tabúl a umiestnenie tabúl* – o tom rozhodla MČ KVP. Panely v istej výške s dostatočne viditeľným písmom. Kombinácia textu a grafiky tak, aby to bolo vizuálne atraktívne, jednotný grafický štýl na všetkých tabuliach, spoločné grafické prvky, spolupráca s grafikom MČ KVP,

- *materiálovo-technické zabezpečenie* – materiálové vlastnosti tabúl, odolnosť voči nepriaznivému počasiu – v režii mestskej časti KVP.

Náučný chodník sa pripravoval niekoľko mesiacov. Tvorí ho osem náučných tabúl umiestnených v štyroch urbanistických obvodoch sídliska KVP. Finálny výber tematického zamerania tabúl bol komunikovaný s predstaviteľmi mestskej časti. Osadenie tabúl bolo naplánované na august 2013, došlo však k omeškaniu. Tabule boli napokon osadené v októbri 2013, pričom samotné vylepovanie bolo realizované v novembri 2013. Tematicky sú zamerané na:

1. Počiatky vzniku sídliska
2. Služby pre Vás
3. Kultúrny život na sídlisku
4. Školské a mimoškolské zariadenia na sídlisku
5. Obyvateľstvo sídliska
6. Zelené sídlisko
7. Samospráva
8. Živočíšstvo a turistika

Obr. 1 Propagačný poster náučného chodníka na Sídlisku KVP

Využitie náučného chodníka vo vyučovaní geografie a vlastivedy

Sídlisko je pre veľkú časť obyvateľstva väčších miest miestom bývania, vzhľadom k okrajovej polohe je často východiskovým bodom prímestskej rekreácie. Pre väčšinu obyvateľstva miestom bydliska, v menšej miere je zároveň miestom práce. K miestu svojho bývania si vytvárame vzťah, ktorý v raných rokoch dieťaťa začína prvým objavovaním, spoznávaním najbližšieho okolia, miesta školy, ihrísk, lekára, obchodov a vychádzok. Pre deti sa sídlisko stáva základným miestnym regiónom, ktorý ako prvý spoznávaný. Dieťa v ňom zotrúva pomerne dlho, samostatne ho prekračuje až nástupom na strednú školu. Žiaci často trávia na sídliskách aj víkendy či prázdniny. Poznávanie sídliska prostredníctvom informačných tabúl je predpokladom k vytváraniu lepšieho a trvalejšieho vzťahu

k sídlisku nielen pre jeho obyvateľov, ale aj návštevníkov sídliska.

Náučný chodník má v prvom rade informatívnu úlohu pre širokú verejnosť. Na druhej strane však prichádzame s návrhmi ako ho využiť vyučovaní geografie, resp. vlastivedy na základných, resp. stredných školách. Náučný chodník môže byť pre učiteľov základných a stredných škôl vhodným didaktickým prostriedkom pre aktívne učenie sa, poznávanie miestnej krajiny terénnym vyučovaním a organizovanie vychádzok. Je vhodný k organizovaniu školských, ale aj mimoškolských činností, keď bude mať chuť učiteľ zmeniť triedu ako stereotypné miesto vyučovania. Vhodným miestom pre zmenu je miestny región, ktorý je žiakom blízky, lebo v ňom žijú (TOMČÍKOVÁ 2005, MADZIKOVÁ 2004a, b).

Vychádzka a exkurzia ako organizačné forma vyučovania vlastivedy a zemepisu predstavujú prepojenie školy so životom, umožňuje overiť si teoretické poznatky žiakov priamo v teréne. Vo vyučovaní vlastivedy a zemepisu má veľký význam (TOMČÍKOVÁ 2005). Rovnako LIKAVSKÝ (2006) zdôrazňuje vychádzky a exkurzie ako odlišovacie kritérium geografie od ostatných všeobecnovzdelávacích predmetov. Základná metóda pozorovania oživuje geografickú prácu, predstavuje odlišný pracovný postup na rozdiel od klasických postupov pri vyučovaní v triede. Táto metóda je pre žiakov príznačnejšia. Problémom však zostáva časové hľadisko, pretože priestor jednej vyučovacej hodiny zvyčajne nestačí pre jej uskutočnenie.

Príklady projektu vychádzky vo vyučovaní geografie

Z hľadiska organizačných foriem vyučovania sa javí ako najvhodnejšie realizovať vychádzku alebo vyučovanie v teréne. Pre žiakov 1. stupňa základných škôl je možné uskutočniť vychádzku na hodinách vlastivedy alebo prírodovedy. Pre žiakov 2. stupňa základných škôl je vychádzka

do okolia uvedená aj v Štátnom vzdelávacom programe. V učebnici pre 5. ročník je uvedený príklad z okolia Bratislavy, ktorým sa možno nechať inšpirovať pri príprave vychádzky. Miestny región je taktiež vhodné spoznávať aj v 9. ročníku v rámci vyučovania Slovenskej republiky. Vyučovacie metódy uplatniteľné pri využití NCH môžu byť rôznorodé.

Návrh 1:

Vychádzka k jednotlivým tabuliam náučného chodníka

Cieľová skupina: žiaci 1. stupňa ZŠ a 5. roč. 2. stupňa ZŠ.

Čas: 1 - 2 vyučovacie hodiny (ďalej VH).

Cieľ: študenti po absolvovaní vychádzky majú poznatky o Sídlišku KVP, o jeho histórii, budovaní, skratke KVP, pomenovaní ulíc, hlavných funkciách samosprávy, štruktúre obyvateľstva, faune a flóre ako i turistických možnostiach v zázemí sídliska.

Metódy: verbálne - vysvetľovanie, rozhovor, analýza textu, pozorovanie.

Pomôcky: mapa sídliska alebo mesta Košice.

Činnosť učiteľa: organizuje vychádzku, pri zastávkach kladie žiakom otázky (návrh otázok nižšie), diskutuje so žiakmi.

Činnosť študenta: zapisovanie poznámok do poznámkového bloku podľa pokynov učiteľa.

Domáca úloha pre študentov: nakresliť mentálnu mapu sídliska, zvýrazniť záchytné body (školy, budovy, hlavnú cestu, kostoly), zakresliť trasu vychádzky.

Vyhodnotenie: názor študentov na túto formu vyučovania, hodnotenie činnosti žiakov učiteľom.

Návrh 2:

Terénne pozorovanie a mapovanie

Cieľová skupina: žiaci 2. stupňa ZŠ.

Čas: 1 - 2 VH.

Cieľ: študenti po absolvovaní terénneho pozorovania a mapova-

nia získajú poznatky o sídlisku samostatným študovaním informačných tabúl vypracovaním otázok zadaných učiteľom.

Metódy: názorné - terénne pozorovanie, praktické - práca s mapou.

Pomôcky: poznámkový blok, mapa sídliska alebo mesta Košice.

Príprava učiteľa: Učiteľ vopred pripraví otázky.

Činnosť študenta: žiaci v skupinách hľadajú odpovede na otázky študovaním informačných tabúl.

Vyhodnotenie: názor študentov na túto formu vyučovania, hodnotenie učiteľa s činnosťou žiakov.

Návrh 3:

Projekt Sídlisko KVP - miesto, kde žijem

Cieľová skupina: žiaci 2. stupňa ZŠ

Čas: dlhodobý projekt

Cieľ: študenti vypracovaním projektu získajú poznatky o rôznych geografických aspektoch sídliska, naučia sa spracovať informácie a prezentovať ich.

Metódy: projektové metóda, praktické - práca s mapou, fotoaparátom (mobilom).

Produkt: poster o sídlisku KVP.

Pomôcky: poznámkový blok, mapa sídliska alebo mesta Košice.

Činnosť učiteľa: organizátor, koordinátor aktivít, vopred pripraví okruhy - témy, na ktoré sa majú žiaci zamerať (napr. poloha sídliska v rámci mesta, fauna a flóra, história sídliska, panoráma sídliska, pekné a škaredé miesta na sídlisku, osobnosti, podľa ktorých sú pomenované ulice).

Činnosť žiakov: Počas vychádzky žiaci navštevujú jednotlivé tabule, robia si fotografické záznamy - čo vystihuje sídlisko, panorámu, pekné a škaredé miesta na sídlisku a pod.

Vyhodnotenie: prezentácia projektov.

Návrh 4:**Terénne mapovanie, zisťovanie, tvorba mapy**

Cieľová skupina: študenti gymnázia.

Čas: niekoľko týždňov až mesiac.

Cieľ: študenti po samostatnom absolvovaní vychádzky nadobudnú poznatky o Sídlišku KVP, mapovaním získajú prehľad o funkčnom využití plôch sídliska.

Metódy: geografické pozorovanie, praktické – práca s mapou.

Pomôcky: poznámkový blok, mapa sídliska, mobil, resp. fotoaparát.

Výstup: viacero alternatív – ppt prezentácia, poster, mapa sídliska.

Činnosť učiteľa: organizátor, koordinátor aktivít, vopred pripraví okruhy - témy, na ktoré sa majú žiaci zamerať (napr. história budovania sídliska, funkčné využitie plôch sídliska, dopravná situácia na sídlisku, dotazník s obyvateľmi sídliska, nové projekty na sídlisku, kriminalita na sídlisku a pod.)

Príprava študentov: študenti samostatne navštevujú jednotlivé tabule, robia si fotografické záznamy jednotlivých aspektov, ktoré ich zaujímajú.

Vyhodnotenie: na vyučovacej hodine žiaci predstavujú projekty, spätná väzba od študentov na túto formu vyučovania, hodnotenie projektu učiteľom.

Doplňkové otázky do diskusie: Sídliisko KVP – od histórie až po súčasnosť

1. Čo je sídliisko? (varianty Definujte slovo sídliisko), z čoho pozostáva, aké funkcie plní? K akej administratívnej jednotke by sa dalo prirovnať? Akú postavenie má v administratívnom členení mesta?

predmet	náučné tabule	témv
dejepis	Počiatky vzniku sídliska	história Slovenska po 2. sv. vojne, obdobie industrializácie a urbanizácie a populačný rast mesta Košice, výstavba sídlisk v meste Košice
občianska náuka	Počiatky vzniku sídliska téma - Názvoslovie ulíc na KVP – rozdelené podľa obvodov Služby pre Vás Kultúrny život na sídlisku Školské a mimoškolské zariadenia na sídlisku Samospráva	centrálne riadená a trhovo orientovaná spoločnosť. Bytová politika vtedy a dnes – pridelovanie bytov, cena bytov. Pomenované podľa umelcov pôsobiacich v meste Košice a partnerských mien z socialistického obdobia aké služby zabezpečujú mestské časti pre svojich obyvateľov, o aké zariadenia sa starajú čo znamená slovo samospráva, orgány samosprávy – starosta a miestne zastupiteľstvo
biológia	Zelené sídliisko	rastlinstvo na sídlisku, projekty na zvyšovanie podielu zelených plôch
matematika	Živočíšstvo a turistika Obyvateľstvo sídliska	rozumiť pojmu podiel obyvateľov podľa ukazovateľa, čítanie grafov

Tabuľka 1 Rozvíjanie medzipredmetových vzťahov témy Náučný chodník na Sídlišku KVP

2. Na základe mapy mesta Košice charakterizujte polohu sídliska KVP v rámci mesta, susediace mestské časti, výhody a nevýhody polohy sídliska.
3. Ako vyzeralo sídliisko pred zastavaním? Čo tu bolo predtým?
4. Kedy a za akých okolností sa začalo stavať sídliisko KVP? Aké spoločenské a politické potreby viedli k výstavbe sídlisk?
5. Stiahnite si mapu sídliska KVP z internetu (napr. z Google Earth alebo predpripravenú učiteľom v programe GIS) a zakreslite farbou jednotlivé zóny. Rozlišujte bodové, líniové a plošné plochy.
6. Vzhľad obce: ktoré významné dominanty sú na KVP? Kde je

zástavba prehustená, kde naopak voľnejšia?

7. Zhodnoťte prostredie sídliska KVP pre život. Ktoré miesta sa Vám páčia a ktoré nepáčia? Kto by mal negatívne veci riešiť? Ako môžu dianie na sídlisku ovplyvniť jeho obyvateľia?
8. Ako bude podľa Vás vyzerat' sídliisko o 10 rokov?
9. Navrhnite, čo na sídlisku chýba.
10. Porovnajzte sídliisko KVP s inými sídliskami mesta Košice.

Navrhnuté aktivity využitia náučného chodníka zároveň rozvíjajú medzipredmetové vzťahy, najmä s predmetmi vzdelávacej oblasti Človek a spoločnosť (s dejepisom a občianskou náukou), ale aj s biológiou a matematikou. Pokúsili sme sa ich sumarizovať v tabuľke 1.

Náučný chodník Mestskej časti Košice – Sídliisko KVP
Počiatky nášho vzniku

Mesto Košice s rozlohou 244 km² leží na brehoch východného úberu Slovenského územia a v súčasnosti je súčasťou územia, ktoré bolo v minulosti súčasťou uhorskej ríše. Košice boli založené v roku 1271 a v roku 1918 sa stali súčasťou Slovenska. V súčasnosti je Košice najväčším mestom na východnom Slovensku a má status mesta s rozlohou 244 km². Košice boli založené v roku 1271 a v roku 1918 sa stali súčasťou Slovenska. V súčasnosti je Košice najväčším mestom na východnom Slovensku a má status mesta s rozlohou 244 km².

Náučný chodník Mestskej časti Košice – Sídliisko KVP
Zelené sídlisko

Ulice v IV. obvode
Ulice v IV. obvode boli postavené podľa parížskych plánov ako Wajpertska a Čitkovca. Miestnosť bola vtedy domov pre mnohých ľudí, ktorí sa presťahovali z iných miest. Ulice boli postavené v roku 1905. Dnes je to jedna z najkrajších ulíc v Bratislave. Ulice boli postavené v roku 1905. Dnes je to jedna z najkrajších ulíc v Bratislave.

Yvonnemil
V rámci projektu životného štýlu "Život na KVP po 30 rokoch", ktorý spolufinancuje Ústav geografie Právovednej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, sa realizujú v rámci projektu "Život na KVP po 30 rokoch", ktorý spolufinancuje Ústav geografie Právovednej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.

Pagaňan kosaň
Pagaňan kosaň je druh trávy, ktorá sa používa na výrobu kosačiek. Pagaňan kosaň je druh trávy, ktorá sa používa na výrobu kosačiek. Pagaňan kosaň je druh trávy, ktorá sa používa na výrobu kosačiek.

Mrah obyčajný
Mrah obyčajný je druh hmyzu, ktorý sa nachádza v mnohých častiach Slovenska. Mrah obyčajný je druh hmyzu, ktorý sa nachádza v mnohých častiach Slovenska. Mrah obyčajný je druh hmyzu, ktorý sa nachádza v mnohých častiach Slovenska.

Javor
Javor je druh stromu, ktorý sa nachádza v mnohých častiach Slovenska. Javor je druh stromu, ktorý sa nachádza v mnohých častiach Slovenska. Javor je druh stromu, ktorý sa nachádza v mnohých častiach Slovenska.

Zlato dážď
Zlato dážď je druh hmyzu, ktorý sa nachádza v mnohých častiach Slovenska. Zlato dážď je druh hmyzu, ktorý sa nachádza v mnohých častiach Slovenska. Zlato dážď je druh hmyzu, ktorý sa nachádza v mnohých častiach Slovenska.

Obrázky 2 a 3 Príklady informačných tabulí

Záver

Príspevok mal za cieľ predstaviť nový typ náučného chodníka – sídliskový náučný chodník, ktorý je výsledkom spolupráce Ústavu geografie PF UPJŠ a mestskou časťou Sídliisko KVP v Košiciach v roku 2013. Pozostáva z 8 informačných tabulí inštalovaných na rôznych miestach sídliska a je určený predovšetkým pre informovanie širokej verejnosti. Jeho ďalšie využitie náučného chodníka vidíme vo vyučovaní vlastitiny, resp. geografie na základných a stredných školách s cieľom vzbudiť záujem mladých ľudí o miesto ich bydliska. Prostredníctvom návrhu aktivít sme predstavili didaktickú transformáciu problematiky urbanizovaného miestneho regiónu s náučným chodníkom ako hlavným didaktickým prostried-

kom. O silnejšej potrebe poznať miestny región v zmysle objavovania, hodnotenia a osvojenia si integrovaného obrazu o regióne či sídelnom útvare píše aj KÚNHLOVÁ (1997). Navrhujeme posilňovať environmentálne uvedomenie občanov v oblasti životného prostredia a spoločenských otázok, zahrnúť prvky územného plánovania – napr. funkčné využitie územia, historické a kultúrne utváranie krajiny. Študent tým získava osobnú skúsenosť pri skúmaní priestoru, ktorý dôverne pozná a môže najlepšie pochopiť, prognózovať a hodnotiť navrhované, realizované zmeny, prípadne navrhovať vlastné riešenia. Popri poznávacej hodnote, ktorá je podstatná, má aj výchovný význam, pretože v nej môžeme realizovať mnohé úlohy vyplývajúce z jednot-

livých pozložiek výchovy a medzipredmetových vzťahov.

Veríme, že sídliskovým náučným chodníkom možno prispieť k pozdvihnutiu povedomia jeho obyvateľov a upevniť v nich pozitívnu väzbu na miesto, ktoré je pre nich domovom. Pre návštevníkov môže byť náučný chodník príjemným spštením prechádzky.

Literatúra a pramene

BIZUBOVÁ, M.: Geografické informácie v systéme náučných chodníkov Slovenska a ich didaktické využitie. In *Acta Facultatis Rerum Naturalium UMB*. Geografické štúdie Nr. 8. Premeny Slovenska v regionálnom a didaktickom kontexte. Banská Bystrica, 2001, str. 269 – 272.

- BIZUBOVÁ, M.: *Geoturizmus a novinky v náučných chodníkoch a geoparkoch, Geovedy pre každého*. 2011. Dostupné na: <http://www.fyzickageografia.sk/geovedy/texty/geoturizmus.pdf>.
- BIZUBOVÁ, M., NEVŘELOVÁ, M.: Geografické aspekty tvorby náučných chodníkov na Slovensku. In *Geografická revue*, 2012, 3, 1, str. 11 – 18. Dostupné na: http://geo.fpv.umb.sk/wp-content/uploads/2012/01/GEOGRAFICK%C3%81_REVUE_3_1.pdf.
- BORECKÁ, K.: *Návrh obsahu informačných tabulí náuční stezky v okolí obce Smržice*. Diplomová práca. Katedra geografie PF Univerzity Palackého v Olomouci, 2013. Dostupné na: http://geography.upol.cz/soubory/studium/dp/2013-rg/2013_Borecka.pdf.
- FEINSINGER, P., MARGUTTI, L., OVIEDO, R. D.: School yards and nature trails: ecology education outside the university. In *Tree*, 1997, 3, 12, str. 115 – 120.
- HUPKOVÁ, M.: Poznávame svoju obec. In *Geografické rozhledy*, 2009, 1, 09 – 10, st. 15–18.
- KREŠŇÁKOVÁ, V.: *Geografická charakteristika sídliska KVP a príprava náučného chodníka*. Bakalárska práca. Prírodovedecká fakulta UPJŠ v Košiciach, 2012, 49 str.
- KÜNHLOVÁ, H.: *Kapitoly z didaktiky geografie*. Praha: Vydavateľství Karolinum, Univerzita Karlova, 1999, 145 str., ISBN 80-7184-995-2
- LIKAVSKÝ, P.: *Všeobecná didaktika geografie*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2004, 80 str., ISBN 80-223-2254-7.
- MADZIKOVÁ, A.: Miestny región vo vyučovaní geografie na gymnáziu, Prírodné vedy. In *Folia geographica* 7, Prešov: Prešovská univerzita, Fakulta humanitných a prírodných vied, 2004a, str. 247 – 291.
- MADZIKOVÁ, A.: Geografia miestneho regiónu vo svetle empirického štúdia. In *Folia geographica* 6, Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove, 2004b, str. 297 – 309.
- TOMCZYK, A. M., EWERTOWSKI, M.: Planning of recreational trails in protected areas: Application of regression tree analysis and geographic information systems. In *Applied Geography*, 2013, Volume 40, June 2013, str. 129 – 139.
- TOMČÍKOVÁ, I.: Vychádzky a exkurzie do miestneho regiónu vo vyučovaní vlastivedy a geografie na základnej škole. In *Disputationes scientificae*, 2005, 1, Katolícka univerzita v Ružomberku, 2005, str. 74 – 81.
- Denník Korzár: <http://kosice.korzar.sme.sk/c/6996821/naucny-chodnik-na-kvp-je-kompletny.html>

Educational trail of KVP – a city quarter in Košice and its usage in geography teaching

Stela Csachová, Veronika Krešňáková

Abstract

The paper addresses the new type of educational trail installed in the area of block housing estate on the example of KVP – the city quarter in Košice. The educational trail is a result of cooperation of Institute of Geography, Faculty of Science, P. J. Šafárik in Košice and the KVP city quarter on the occasion of 30 years since the arrival of first inhabitants. So little wide public know about the places they live, especially when living in block housing estates constructed in the second half of the 20th century during socialist era. Therefore, the product of educational trial is intended mainly for wide public and has primarily cognitive function to raise the awareness of its inhabitants. It consists of eight information tables describing different areas of city quarter – history, population, local government, street names, services, fauna and flora, tourism. The course of its creation from the first idea to the realisation is presented. Further on, we present its usage as an aid for geography teaching and give some ideas to the field geography lessons.

Key words

geography, education trail, KVP housing estate, Košice.

Autori

Stela Csachová, RNDr., PhD.

Ústav geografie, Prírodovedecká fakulta UPJŠ v Košiciach

E-mail: stela.csachova@upjs.sk

Mgr. Veronika Krešňáková

absolventka Ústavu geografie, Prírodovedecká fakulta UPJŠ v Košiciach

Kapverdské ostrovy – destinácia cestovného ruchu Európanov

Ema Mišúnová

Podľa legendy: „Keď Boh stvoril svet, spokojne si pretrel ruky. Z omrvíniek, ktoré nepozorovane spadli z jeho prstov do mora, vznikli Kapverdské ostrovy.“ Kapverdské súostrovie (portugalsky: Cabo Verde, kreolsky: Kabu Verdi, francúzsky Cap-Vert) je pomenované podľa senegalského mysu Cap-Vert, ktorý je najzápadnejším bodom pevninskej Afriky. Často sú označované ako Ostrovy Zeleného mysu. Súostrovie je pokračovaním africkej púšte, ktorej najbližšou pevninou je pobrežie afrického Senegal. Ostrovy sú bývalou portugalskou kolóniou, ktorá leží v Atlantickom oceáne 500 km od senegalského hlavného mesta Dakar. Ako atraktívna destinácia cestovného ruchu boli objavené iba nedávno, hoci ostrovy ako Boa Vista a Sal, ponúkajú odpočinok na krásnych piesčitých plážach, ktoré konkurujú najkrajším plážam Karibiku.

Poloha a prírodné podmienky

Kapverdské ostrovy sa rozkladajú na ploche 4 033 km². Súostrovie je súčasťou Makronézie, ku ktorej patria Azorské ostrovy, Madeira a Kanárske ostrovy. Skladá z 10 väčších ostrovov a radu menších (5) ostrovčekov. Geograficky tvorí 2 skupiny ostrovov:

- Náveterné (Barlavento), na severe s ostrovmi: Santo Antão, São Vicente, São Nicolau, Sal a Boa Vista
- Záveterné (Sotavento), na juhu s ostrovmi: Maio, Santiago, Fogo a Brava.

Okrem toho patrí ku Kapverdom aj niekoľko menších neobývaných súostroví: ostrovy Desertas (Santa Luzia, Branco, Razo) a súostrovie Secos ou do Rombo s ostrovmi Eilande Grande, Cima a Luis Carneiro.

Kapverdy majú strategickú polohu v blízkosti hlavných severo-južných trás vo vodách Atlantického oceánu a sú dôležitým komunikačným uzlom námornej a leteckej dopravy z hľadiska tankovania pohonných hmôt. Ostrovy sú budované z mladých vulkanických hornín, ktoré vyvrelí na zbrúsenom predkambrickom kryštalicom podloží. Hornatý povrch vytvárajú početné sopky, krátery a kalder, ktoré väčšinou spadajú priko skal-

natým pobrežím do mora. Každý z desiatich veľkých a niekoľkých menších ostrovčekov je vlastne vrcholom sopky vyčnievajúcim z mora. Najvyššou je činná sopka Pico de Fogo (2 830 m) na ostrove toho istého mena. Na vrchole sopky je kráter s priemerom pol kilometra. K poslednej menšej erupcii došlo roku 1995, no len 45 rokov predtým sopka pokryla celý ostrov 20 cm vrstvou popola. Krajina je seizmicky aktívna, má nedostatok vody a na ostrovoch je častá erózia pôdy. Veľký problém nedostatku vody pretrváva na všetkých týchto ostrovoch.

Kapverdské ostrovy patria do pásatového pásma suchých subtrópov. Majú miernu klímu, s teplým suchým letom. Teplota vzduchu sa v mesiacoch máj až október pohybuje od 25 do 29 °C, more má 24 až 25 °C a teplota vody len výnimočne klesne pod 20 °C. Na ostrovy dopadá málo zrážok, prší od augusta do októbra, priemerne 100 až 300 mm ročne. Najviac zrážok dopadne na ostrovy Santiago, Fogo a Santo Antão, v mesiacoch august až október. Minimum zrážok majú ostrovy Sal, Boavista a Maio. Pozoruhodné je množstvo slnečného svitu. V januári a vo februári často zúria piesočné búrky prinášajúce piesok zo Sahary. Riek je málo a majú nedostatok vody. Každá kvapka sladkej vody je veľmi vzácna. Tunajšia príroda je osobitá a len málo dotknutá modernou civilizáciou. Kapverdská flóra dnes má 760 druhov, z toho viac ako polovica (59 %) je nepôvodných.

História ostrovov

Kapverdy boli objavené v 15. storočí. Pred príchodom Európanov tu ľudská civilizácia nebola. Keď k brehom ostrovov v roku 1456 dorazili prví Portugalci, boli Kapverdy neobývané. Prvé osídľovanie začalo v roku 1461 vybudovaním vojenskej základne na ostrove Santiago. V roku 1496 sa súostrovie oficiálne stalo súčasťou portugalskej koloniálnej ríše. Svoje zlaté časy ostrovy zaznamenali v časoch, keď sa stali obchodným centrom pre obchod s africkými otrokmi. Vzhľadom k svojej polohe boli dôležitou zastávkou na ceste do Indie a slúžili ako prekladisko otrokov. V rokoch 1500 až 1620 bol ich hlavným prekladiskom ostrov Santiago, ktorý slúžil na vývoz otrokov zo západnej Afriky. Portugalci ostrovy postupne využili ako „aklimatizačnú“ stanicu na ceste ďalej na juh, kde si obchodníci s otrokmi otrokov vyberali. V tomto období tvorili obyvateľstvo Portugalci a africkí otroci. Následne význam Kapverd v ekonomickej oblasti poklesol a jeho ďalší rozkvet obchodu s otrokmi nastal v 18. storočí. Súvisel s dodávkou otrokov do anglických kolónií Severnej Ameriky. V rovnakom storočí bolo pobrežie centrom lovu veľrýb. Vtedy začala emigrácia obyvateľov do USA a Brazílie. V 19. storočí sa stalo mesto Mindelo na ostrove São Vicente vhodným miestom na doplnenie rôznych zásob a uhlia pre veľrýbarske a transatlantické lode. Po otvorení Suezského prieplavu význam ostrovov ako tranzitného prístava

vu zanikol úplne. Počas 19. a 20. storočia súostrovie opustilo veľa obyvateľov. Hospodárska kríza prakticky zostala nevyriešená dodnes. Medzi rokmi 1773 a 1866 na Kapverdách boli celkovo tri hladomory, z nich každý stál životy asi 40 % obyvateľov. Opakované sucho v druhej polovici 20. storočia spôsobilo značné ťažkosti a vyvolalo vlnu emigrácií. V dôsledku toho Kapverdy majú väčší počet emigrantov ako jeho domácej populácie.

Politické usporiadanie a politický systém

Oficiálny názov súostrovia je Kapverdská republika, ktorá získala nezávislosť v roku 1975. Kapverdské ostrovy sa stali jedným z najstabilnejších afrických demokratických štátov. Politicky sú pluralistickou parlamentnou republikou. Od roku 2005 sa územie Kapverdských ostrovov delí na 22 administratívnych jednotiek – samosprávnych územných celkov (nazývaných *concelhos*):

- Ostrov Santiago (991 km²) : Tarrafal, São Miguel, São Salvador do Mundo, Santa Cruz, São Domingos, Praia, Ribeira Grande, São Lourenço dos Órgãos, Santa Catarina,
- Ostrov Brava (64 km²)
- Ostrov Fogo (476 km²): São Filipe, Santa Catarina, Mosteiros, Maio,
- Ostrov Boa Vista (620 km²),
- Ostrov Sal (216 km²)
- Ostrov São Nicolau: Ribeira Brava, Tarrafal de São Nicolau
- Ostrov São Vicente (227 km²)
- Ostrov Santo Antão (779 km²): Porto Novo, Ribeira Grande, Paul.

Obyvateľstvo

V roku 1960 žilo na ostrovoch necelých 200 tisíc obyvateľov, na 1 km² pripadalo 58 ľudí. Pozoruhodná bola značná emigrácia do ostatných portugalských kolónií a prevaha žien (53,2 %). Vyše 70 % obyvateľov tvorili africko-portugalskí miešanci a 26 % africkí Fulbovia a Balantovia, z Európanov hlavne Portugalci. Korene obyvateľov siahajú k portugalským moreplavcom a Afričanom. V súčasnosti na ostrovoch žije 531,0 tisíc obyvateľov. Ďalších viac ako 700 000 domorodcov žije v zahraničí. V Novom Anglicku v USA žije asi rovnaký počet Kapverďanov ako vo vlasti, dosť ďalších sa ich usadilo v Brazílii, Portugalsku a v ďalších krajinách Európy. V mestách žije 61 % obyvateľstva. Viac ako polovica obyvateľov žije na ostro-

ve Santiago, kde leží aj hl. mesto Kapverd Praia so 132 tisíc obyv. (2011). Počet obyvateľov hlavného mesta od roku 1960 vzrástol o 100 tisíc. Hlavný ostrov Santiago a samotná metropola Praia sú preľudnené, zatiaľ čo ostrovy Santo Antão a São Nicolau sa vyľudňujú. Hlavným prístavom súostrovia je Mindelo na ostrove São Vicente. V posledných rokoch celoročne počet obyvateľov zvyšujú desaťtisíce návštevníkov. Mieša sa tu mnoho národov a rás, ktoré spolu dokážu fungovať bez väčších problémov. Tri štvrtiny obyvateľov sú mulati (tvoria 71 % obyv.), zvyšok černosi (28 %) a len nepatrnú časť tvoria belosi (iba 1 %). Úradným jazykom na Kapverdských ostrovoch je portugalčina, ale väčšina obyvateľov sa dorozumieva kreolčinou. Na jednotlivých ostrovoch sa na tvorení dialektu podieľali iné jazyky – na S. Vincente francúzština, na Boa Vista taliančina, na ostrove Brava angličtina. Mladšia generácia obyvateľov ovláda francúzštinu, ktorá sa povinne vyučuje na školách.

Oficiálnym symbolom Kapverdských ostrovov sa od 22. septembra 1992 stala vlajka. Modrá farba znázorňuje nekonečný oceán a jasnú oblohu. Dva biele pruhy (mier) a jeden červený (úsilie) predstavujú cestu za nezávislosťou. Desať žltých hviezd reprezentuje desať hlavných ostrovov.

Vo vekovej štruktúre tvorí obyvateľstvo v produktívnom veku 56,4 %, v predproduktívnom je 36,9 % a v postproduktívnom iba 6,7 % obyvateľov. Obyvateľstvo na Kapverdských ostrovoch je mladé a stále vykazuje značný rast. Na 1 ženu pripadá 3,38 detí. Priemerná dĺžka života je 70,73 roka, gramotnosť predstavuje 76,6 %. Pracovných príležitostí na ostrovoch je pomerne málo, čím nezamestnanosť je značná a dosahuje až 16,8 %. Nezamestnanosť je dnes hlavným sociálnym, ekonomickým i politickým problémom krajiny. Najväčšiu skupinu imigrantov tvoria obyvatelia Guineje – Bissau, ktorí utekajú pred vojnou, pred chudobou odchádzajú obyvatelia Senegalu a Nigérie. V každom väčšom meste možno stretnúť čínskych obchodníkov. Taliani, Nemci a Rusi sa púšťajú do rozvoja cestovného ruchu.

Ekonomika Kapverd

Kapverdská republika sa z ekonomického hľadiska vymyká západoeurópskym štandardom – ako jediná má štatút krajiny so stredným príjmom. Reálny rast HDP je 4,8 %. Miera inflácie dosahuje 1,5 %. Motorom ekonomiky Kapverdskej republiky sú služby, ktoré sú najvýznamnejšou zložkou národného hospodárstva a na tvorbe HDP sa podieľajú zhruba z troch štvrtín. Krajina je orientovaná na rozvoj cestovného ruchu a s ním spojených služieb, do ktorých smeruje podstatná časť zahraničných investícií. Ostrovy sú chudobné na prírodné zdroje. Jedinou ťaženou surovinou je soľ. Čiastočne sa ťaží vápenc, bazalt, kaolín, tieto suroviny sa používajú v stavebníctve, v menšej miere na export.

Foto E. Mišúnová

Delenie úlovku rybárov na móle v Santa Mária

Upravené ženy dotvárajú atmosféru prístavov Kapverdského súostrovia.

Podiel priemyslu na tvorbe HDP je 15,8 %. Výrobný sektor je malý a nie príliš významný (okolo 150 malých a stredných podnikov). Je zameraný na spracovanie rýb a výrobu nápojov, ďalšími výrobkami sú odevy a obuv, keramika, nábytok a pod. V posledných rokoch zažíva dynamický rast sektor výroby elektrickej energie z obnoviteľných zdrojov. Súostrovie trpí nedostatkom prírodných zdrojov a vážnym nedostatkom vody. V dôsledku toho sa značne prehĺbili cykly dlhodobého sucha a na niektorých ostrovoch sa zhoršila kvalita pôdy pre poľnohospodárstvo. Hoci asi 40% obyvateľov žije na vidieku, podiel poľnohospodárstva na HDP je nízky (8,1 %). Pre poľnohospodárstvo je k dispozícii iba 16 % pôdy. Asi 82 % potravín musia byť dovezené. Pre vlastné potreby pestujú kukuricu, zemiaky, maniok, hrach a pre export kokosové orechy, cukrovú trstinu, banány a datle.

Rybolov má dobré možnosti, lovia sa hlavne tuniaky a okrem rýb sa spracúvajú langusty a homáre. Nedostatkom

rybolovu je slabé technické vybavenie domorodcov, a tak väčšina rýb končí v sieťach zahraničných rybárov a rybolov nie je plne využitý.

Doprava a zahraničný obchod

Kapverdska republika disponuje okolo 1 350 km ciest, z toho je zhruba 1 000 km asfaltovaných. Medzinárodné letiská sú v hlavnom meste Praia a na ostrove Sal. Miestna letecká spoločnosť TACV zabezpečuje spojenie do Lisabonu a niektorých iných európskych a severoamerických miest i leteckú vnútroštátnu dopravu medzi jednotlivými ostrovmi. Dôležitú úlohu zohráva rovnako osobná a nákladná lodná doprava.

Podľa údajov kapverdského Národného štatistického inštitútu (INE) smerovalo v roku 2012 do Európy cca 95 % exportu krajiny. Najdôležitejším exportným artiklom sú rybie konzervy (43,3 %), ďalej ryby a morské plody (40,7 %). K tradič-

ným exportným komoditám patria odevy a obuv. K hlavným dovážaným položkám patria palivá (14,3 %), stroje a kotle (13,2 %), automobily (5,1 %), železo a oceľ (5,0 %) a cement (3,1 %). Zvyšok tvorí dovoz potravín – mlieko, ryža, alkoholické nápoje, olej a pod. Hlavnými obchodnými partnermi sú: Španielsko (66,9 % exportu), Portugalsko (13,9 %), Holandsko, Veľká Británia. Podiel 5 % na exporte majú USA.

Kapverdy majú každoročne vysoký obchodný deficit. Financovaný je zo zahraničnej pomoci a prevodom peňazí od veľkej skupiny emigrantov. Pokračujúce ekonomické reformy sú zamerané na rozvoj súkromného sektora a prilákanie zahraničných investícií s cieľom diverzifikovať ekonomiku a zmierniť vysokú nezamestnanosť. Vyhliadky do budúcnosti závisia do značnej miery od finančnej pomoci zo zahraničia a od podpory rozvoja cestovného ruchu. Súostrovie zaujíma jedno z prvých miest v prijatej zahraničnej pomoci v prepočte na jedného obyvateľa. Tejto podpore sa teší vďaka svojmu demokratickému usporiadaniu a dodržiavaniu ľudských práv a slobôd. Kapverdska vláda prevádza ekonomické reformy zamerané na prilákanie investícií a rozvoj privátneho sektora a úspešne realizuje plán znižovania chudoby. Kapverdy sa stali 153. členskou krajinou WTO v júli 2008. V tejto súvislosti sa zaviazali do roku 2018 postupne znížiť priemernú colnú sadzbu na dovážaný tovar na 15 %.

Potenciál cestovného ruchu Kapverd

Kapverdy sú ostrovy večného slnka a môžu sa pýšiť 365 slnečnými dňami v roku. Letá sú horúce, nakoľko súostrovie sa rozkladá iba kúsok od rovníka. K potenciálu prispievajú biele pláže, azúrový oceán a omamná žiara slnečných lúčov. Panenský rovníkový raj s nekonečnými kilometrami piesočnatých pláží, tyrkysový oceán, nádherné prírodné scenérie, nízka kriminalita a priateľskí ostrovania sú najlepšou pozvánkou na dovolenku. Najlepší čas kedy navštíviť Kapverdy je od októbra do apríla. Vo februári sa koná známy karneval v Mindelo na ostrove São Vicente, ktorý si nesmieme nechať uniknúť. V gastronómii sa Kapverdy môžu pochváliť viacerými kulinárskymi špecialitami. Kapverdskej kuchyni dominujú ryby a dary mora. Oblíbená je zmes "prato de mariscos" z chobotničiek, sépií a kreviet, ďalej sušená treska či steak z tuniaka s prílohami manioku a sladkých zemiakov. Národ-

Foto E. Mišúnová

Hlavné mesto ostrova Sal Espargos z radarovej veže

ným jedlom je „cachupa“, kaša z kukurice, fazule, klobás a zeleniny. Kapverdským nápojom číslo jeden je pálenka z cukrovej trstiny, ktorú miestni volajú grogue, ale je to neriedený, veľmi jemný rum. Tradičný spôsob výroby „groggu“ sa zachoval na najúrodnejšom z miestnych ostrovov Santo Antão. Kapverdy sa stávajú stále atraktívnejším turistickým cieľom, ktorého zdrojový trh hostí zo zahraničia je z roka na rok pestrejší. Na rozdiel od Kanárskych ostrovov, vzdialených asi tri hodiny letu, sa tu zatiaľ nestretneme s prejavmi masového turizmu.

Osobitosti ostrovov Kapverd

Ostrov Sal

Sal je jeden z najsuchších a najrovnatejších z Kapverdských ostrovov, ktorý pri pohľade z lietadla pripomína veľkú púšť uprostred oceánu. Názov ostrova korešponduje s bohatými náleziskami a ťažbou soli. V minulosti bol prekladiskom a zásobárňou pre posádky lodí smerujúcich z Portugalska do Brazílie. Na ostrove žije pestrá zmes obyvateľov z celého súostrovia Kapverd, ktorí sem prichádzajú za prácou v zariadeniach cestovného ruchu a za pracovnými príležitosťami, ktoré im poskytuje medzinárodné letisko Almicara Cabrala. Letisko sa nachádza v blízkosti hlavného mesta Espargos a patrí medzi tie s najväčšou prístávacou dráhou v Atlantiku. Umožňuje pristávať aj tým najťažším lietadlám sveta a ostrov si tak svedomito plní svoju úlohu známu už oddávna. Je

to medzinárodné letisko, ktoré sa stalo ľahko dostupným nielen pre európskych turistov. Stalo sa vstupným a výstupným miestom pre zahraničných návštevníkov zo všetkých kontinentov.

Hlavné mesto Espargos bolo ešte pred pár desiatkami rokov dedinou s pár tisíci obyvateľmi. Dnes je pulzujúcim turistickým centrom plným penziónov, reštaurácií, taxikárov a predavačov suvenírov. Espargos je nielen hlavným mestom, ale aj dôležitým centrom hospodárstva ostrova. Je najľudnatejším a práve tu je badateľný najzásadnejší rozdiel medzi najspodnejšou chudobou a bohatými. Nad mestom sa na malom pahorku týči biela radarová veža, ktorá plní podstatnú funkciu pre veľmi veľkú oblasť leteckej dopravy na celej západnej Afrike a v Atlantiku. Pahorok je tiež vyhľadávaným miestom pre výhľad na celé mesto a do ďalekej krajiny.

Juh ostrova žije čulým cestovným ruchom. Sú tu vybudované moderné letoviská s možnosťami kúpania a vodných športov. Veľkým lákadlom pre turistov je krásny podmorský svet. Sal je rajom pre milovníkov potápania, windsurfingu a rybárčenia. Veľkou atrakciou sú jazdy terénymi vozidlami, parasailing a kitesurfing.

Najznámejším strediskom na juhu ostrova je Santa Mária, kde sa nachádza najviac hotelov. Je to niekdajšia rybárska osada, kde voľné plochy každoročne zaplňajú nové hotelové komplexy. Na plážach s veľmi jemným pieskom odychovú idylu často naruša silný vietor.

Pláž Santa Mária láka turistov pôsobivým vrakom zaoceánskej lode, ktorá tu stroskotala roku 1965. Veľké hotelové komplexy priamo pri pobreží hosťom poskytujú veľký komfort, orientujú sa na nemeckú, taliansku, portugalskú a najnovšie na slovenskú klientelu. Hotely ponúkajú niekoľko bazénov, dobré služby a naozaj výnimočné more.

Zaujímavým mestečkom na západnom pobreží ostrova je Murdeira, odkiaľ je pekný výhľad na miestnu známu Leviu horu. V jej okolí majú svoje letné sídla a domy majetnejší Kapverďania aj Európania, hlavne z Anglicka. Zaujímavosťou samotného pobrežia je množstvo geologických úkazov na pláži pokrytej sopečnými horninami a popolom, v ktorom pretekajúca rieka a príboj za tisícročia vykonali svoje. Severozápadne od Santa Márie leží typické africké rybárske mesto Palmeira, v ktorom pravidelne pred obedom priplávajú lode rybárov s bohatými úlovkami. Miestni rybári priamo v prístavisku vykladajú, zabíjajú, porciujú a na mieste predávajú svoje každodenné úlovky. Kvalitné a čerstvé mäso veľkých tuniakov je vyhľadávanou pochúťkou, no len málokto si dokáže predstaviť celú rybu v jej plnej kráse. Je to veľkou zaujímavosťou pre turistov. Vyhľadávaným suvenírom turistov je možnosť nákupu kapverdскеj kávy. Severnejšie od mesta Palmeira sa nachádza neobyčajný úkaz prírody. Na severozápade ostrova pri myse Buracona sa obrovské vlny triešia o skaly. Sú tu jedinečné, atraktívne útvary, ktoré sú vytvorené spojením sopečnej lávy a mora. Tunajšie morské lávové jazierka Buracona, „magické oko“, sú skutočnou prírodnou raritou. Pre odvážlivcov je tu možnosť vykúpať sa v lávových jazierkach. Sú to prírodné bazény, ktoré sa neustále plnia a vyprázdňujú vodou podľa príboja. Kúpanie v nich predstavuje jeden z najväčších zážitkov najmä pre ľudí hľadajúcich adrenalín. Pre verejnosť je dostupný ten najväčší a najbezpečnejší, posledný bazén. Len o niekoľko desiatok metrov od jazierka je magické oko, ako miestni kedysi nazývali svetelný úkaz na dne jaskyne. V čase obeda možno na jej strope pozorovať obľý tvar modrého svetla vytvoreného lomom slnečných lúčov.

Na planine severnej časti ostrova pod jeho najvyššou horou Monte Grande (406 m. n. m.) nie je vzácnosťou vidieť fatamorgánu. V tejto časti ostrova je vyhľadávanou návšteva stredovekej soľnej bane v rozsiahlom vyhasnutom sopečnom kráteri pri Pedra de Lume. Jazero

v miestnej soľnej bani má liečivé účinky porovnateľné s návštevou Mŕtveho mora. Kráter bol v minulosti zaliaty morom a dnes slaná voda stále preteká do krátera, pretože jeho dno je na úrovni oceánu. Od roku 1805 tu donedávna ťažili soľ, pre ktorú mal už v minulosti ostrov význam najmä ako hlavný vývozný artikel. Vo veľkom ju vyvážali do Brazílie, neskôr do Francúzska a dnes sa rozbiehajú prípravy na komerčné využívanie celého objektu. Účinky vody sú podobné ako v Mŕtvom mori, kde úžasným zážitkom je nadnášanie na vode a úspešné udržanie sa na hladine.

Ostrov Boa Vista

Ostrov leží južne od ostrova Sal a je najvýchodnejší a zároveň tretí najväčší na Kapverdskom súostroví. Dávni moreplavci ostrov vítali výkrikom „Boa Vista“, teda krásny pohľad. Donedávna celkom neznámy ostrov sa rozkladá na ploche 620 km² a má necelých 4 000 obyvateľov. Veľkou atrakciou sú tu okrem 1 000 druhov pestrofarebných rýb aj morské korytnačky, ktorých je tu vďaka ideálnemu prostrediu veľké množstvo. Nedotknuteľnosť tunajšej prírody ešte viac vynikne v kontraste s rozvíjajúcou sa turistikou na ostrove Sal. Pre turistov je ostrov prístupný malým vrťulovým lietadlom.

Ostrov je známy svojimi nekonečnými plážami, vrátane 18 km dlhej pláže Santa Monica Beach. Jeho pláže sú najkrajšími na celom súostroví a bývajú porovnávané s plážami pri Indickom oceáne. Pláž Santa Monica má viac ako osem kilometrov dokonalého piesku a je vyhlásená za jednu z najkrajších pláží sveta. Pláž Cabo Santa Mária láka fotogenickým pohľadom na vrak španielskej lodi a v zálive na pláži Paia de Chava sa dá vykúpať v pokojnom mori, ktoré je o 2 až 3 stupne teplejšie ako kdekoľvek inde na ostrove. Špecifický charakter hlavného mesta Sal Rei dávajú mestu pozostatky portugalskej stredovekej pevnosti vojvodu z Braganzy a rad koloniálnych stavieb. Atmosféru dotvára rovnako vynikajúca typická kapverdská hudba. V roku 2007 tu bolo postavené letisko a od toho času sa ostrov Boa Vista stal vyhľadávaným letoviskom, ideálnym pre strávenie pokojnej dovolenky. Množstvo aktivít, medzi ktoré patria rybárčenie, windsurfing, surfovanie, potápanie, ale aj turistika je atraktívnou ponukou pre domácich aj zahraničných návštevníkov. Ostrov je tiež známy svojimi útesmi a silnými prúdmi, ktoré spolu s vysokým obsahom železa v miestnych horninách, mäťúcim kompasu,

spôsobili, že okolie ostrova sa stalo pohrebiskom a vrakoviskom mnohých lodí. Ostrov Boa Vista je určený všetkým, ktorí chcú prežiť ideálnu dovolenku v civilizáciou málo dotknutom prostredí.

Ostrov Santiago

Najväčším ostrovom celých Kapverd, je ostrov Santiago, ktorý sa rozkladá na ploche 990 km². Prvenstvo mu prislúcha aj v počte obyvateľov, pretože na ňom žije viac ako polovica kapverdského obyvateľstva. Pohoria ostrova sú sopečného pôvodu, pohorie Pico d' Antónia dosahuje výšku 1 394 m, druhým najvyšším pohorím je Serra Malagueta, ktoré je chránenou oblasťou a navrhnuté je na národný park. Miestami sa krajina mení na rovinu s hlbokými a širokými bystrinami. Historicky bol ostrov dôležitý ako centrum obchodu s otrokmi z africkej pevniny. O jeho význame svedčí zachovalá stredoveká pevnosť sv. Filipa v historickom meste Cidade Velha, ktorá mala obyvateľov chrániť pred nájazdmi pirátov. Najväčší ostrov Kapverd má dve tváre: mestskú a vidiecku.

Na ostrove Santiago leží hlavné mesto Kapverd Praia so 132 tisíc obyvateľov (2011). Je to administratívne centrum ostrovov s druhým medzinárodným letiskom (po Sale), ktoré spája ostrovy so zvyškom sveta. Väčšina obyvateľov hlavného mesta pracuje v administratívne, priemysle, obchode a službách. Geograficky je Praia iba centrom juhu ostrova, ktorého povrch a klíma sú veľmi premenlivé. Ďalšími mestami sú: Santa Catarina, Tarrafal, Santa Cruz. Stred ostrova má vidiecky ráz a nachádza sa tu viac ako polovica obrábanej pôdy ostrovov. Napriek opakujúcim sa obdobiam sucha sú v nižších polohách hlavnými ekonomickými činnosťami poľnohospodárstvo a chov dobytka. V niektorých vidieckych sídlach nájdeme staré mlyny na drvenie cukrovej trstiny. V letnom období obyvatelia sadia kukuricu a fazuľu, ktoré sú najrozšírenejšie plodiny ostrova. Centrom vidieckej časti je druhé najväčšie mesto ostrova Assomada. Z turistického hľadiska sú zaujímavé trhy Sucupira a botanická záhrada Sao Jorge de Orgaos v jednom z početných tunajších hlbokých údolí, ktorá chráni tropickú vegetáciu. Na tunajších plantážach sa pestuje tropické ovocie (hlavne banány a papája) a cukrová trstina, základ miestnej pálenky grogue. Na severozápade ostrova stojí za návštevu záliv s dedinkou a plážou Tarrafal, lemovanou kokosovými palmami. V porovnaní s ostatnými

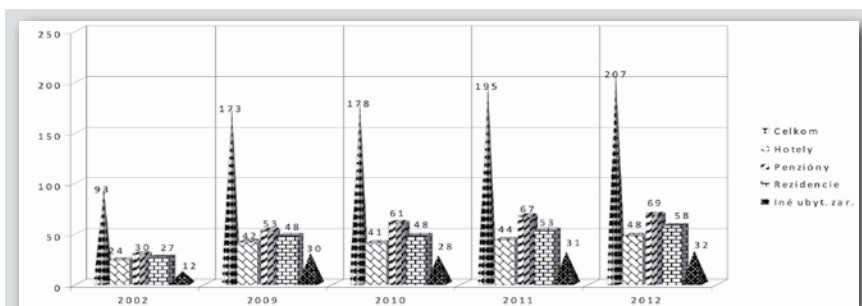
ostrovmi Kapverd sú hlavný ostrov Santiago a samotná metropola Praia preľudnené, zatiaľ čo ostrovy Santo Antão a São Nicolau sa vyľudňujú.

Ostrov Fogo

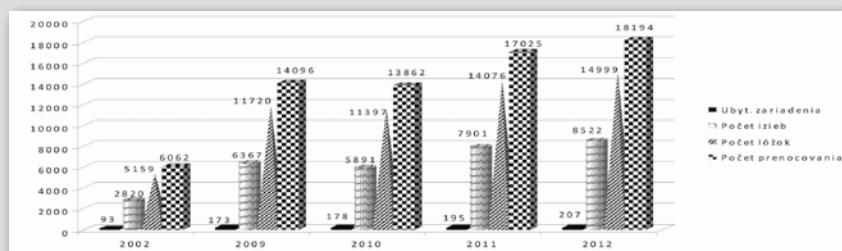
Hlavným mestom ostrova je Sao Felipe, kde aristokrati postavili mnoho domov v koloniálnom štýle, tzv. sobrados. Najvyšším bodom súostrovia je sopka Pico de Fogo, ktorá dosahuje výšku viac ako 2 800 m. Vulkán nedáva zabudnúť na svoje meno (fogo, čiže oheň). K poslednej menšej erupcii tu došlo roku 1995, no len 45 rokov predtým sopka pokryla celý ostrov 20 cm vrstvou popola. Jednotlivé usadlosti svedčia o tom, že o plantáže na ľahkej sopečnej pôde mali záujem bohatí portugalskí plantážnici. Slávu si získala tunajšia vysoko kvalitná káva a aj vinná réva, ktorú vo vyšších polohách pestujú miestni roľníci. Zatiaľ poslednou sopečnou erupciou v apríli 1995 vulkán priamo ohrozil dedinku Chá de Caldeiras, kde sú stopy po lávových prúdoch dodnes viditeľné. Územie bolo vyhlásené za národný park Chá das Caldeiras. Nevšedné zážitky ostrova Fogo ponúka pre návštevníkov výstup na najvyšší bod súostrovia, sopku Pico de Fogo. Výstup je možný priamo z hlavného mesta Sao Felipe. Kráter má priemer pol kilometra a umožňuje neopakovateľný zážitok, keď sa reliéf postupne mení na mesačnú krajinu. Vrchol sopky získal terajšiu podobu práve vďaka poslednej erupcii. Po sopečnom výbuchu tu zostali atraktívne lávové polia, ktoré sa stali najväčšou turistickou atrakciou. Zo svahu ostrova sa naskytuje neopakovateľný pohľad na susedný ostrov Brava. Obyvateľstvo ostrova sa zaoberá rybolovom, obchodovaním s kávou a vínom. Často sa domorodci nechali najímať na veľrybárske lode.

Ostrov São Vicente

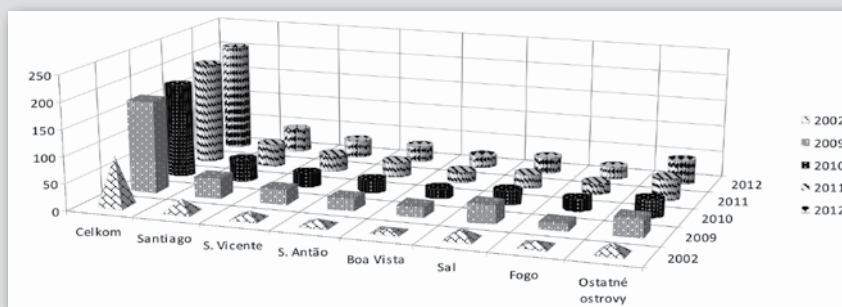
Pýchou ostrova São Vicente je hlavné mesto Mindelo s krásnou zátokou pri prístave Porto Grande. Ide o nádherný prírodný prístav, ktorý vznikol ako čiastočne zatopený sopečný kráter. Je to jedno z najpôvabnejších miest západnej Afriky. Mesto Mindelo je druhým najväčším na súostroví a pýši sa starou anglickou architektúrou. Je to rodisko mnohých miestnych umelcov, hlavne Cesarie Évory, dnes už svetoznámej speváčky. Krásny výhľad na mesto sa ponúka z najvyššieho bodu ostrova, Monte Verde (750 m. n. m.), ktorý je zároveň národným parkom. Okrem návštevy národného parku sa turistom naskytá príležitosť navštíviť rybársku de-

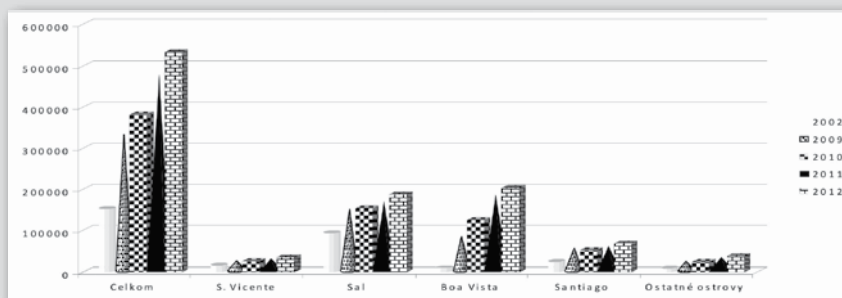
Graf 1 Vývoj počtu ubytovacích zariadení Kapverdských ostrovov. Zdroj: INE, Inventario Anual dos Estabelecimentos Hoteleiros

Graf 2 Kapacity ubytovacích zariadení na Kapverdských ostrovoch. Zdroj: INE, Inventario Anual dos Estabelecimentos Hoteleiros

Graf 3 Vývoj počtu ubytovacích zariadení Kapverdských ostrovov. Zdroj: INE, Inventario Anual dos Estabelecimentos Hoteleiros

Graf 4 Počet hostí v ubytovacích zariadeniach podľa ostrovov. Zdroj: INE, Movimentação de Hóspedes

dinku Salamansa a zátoku Baia das Gatas, kde sa v lete poriada známy hudobný festival. Krištáľovo čistá voda zátoky umožňuje kúpanie v pokojných vodách oceánu.

Ubytovacie zariadenia a ich kapacita

Podľa údajov kapverdskeho Národného štatistického úradu sa od roku 2002

do roku 2012 počet hotelových zariadení zvýšil z 93 na 207, čo v absolútnych číslach znamená rozšírenie siete ubytovacích zariadení o 114. K najväčšiemu narastaniu siete hotelov došlo v rokoch 2010 až 2012. K 24 hotelom v roku 2012 pribudlo do roku 2012 ďalších 24 hotelových komplexov. Počet penziónov sa zvýšil v rokoch 2002 – 2012 viac ako dvojnásobne (z 30 penziónov na 69). Priemerná obsadenosť hotelovej siete dosiahla 65 %.

V roku 2012 bolo v ubytovacích zariadeniach k dispozícii 8 522 izieb, s počtom 14 999 lôžok. Za desať rokov sa počet lôžok zvýšil trojnásobne. K rovnakému zvýšeniu došlo v počte prenocovaní hostí. Zo 6 tisíc prenocovaní v roku 2002 sa ich počet v roku 2012 zvýšil na 18 tisíc.

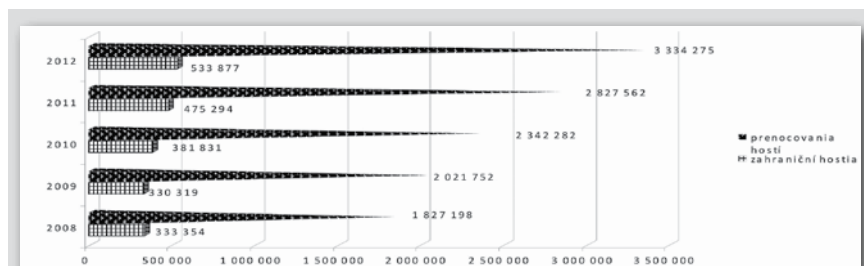
Osobitosti niektorých ostrovov s nekonečnými kilometrami piesočnatých pláží, tyrkysovými vodami oceánu a nádhernými prírodnými scenériami a bohatou históriou vyvolali zvýšený záujem investorov o budovanie siete zariadení pre hostí z celého sveta. Najvyšší počet ubytovacích zariadení sa koncentruje na najväčšom ostrove Santiago, kde leží aj hlavné mesto Kapverdskeho súostrovia. Ich počet sa v priebehu 10 rokov zdvojnásobil (z 23 na 46 ubytovacích zariadení).

V rozširovaní siete ubytovacích zariadení na jednotlivých ostrovoch sú badať veľké rozdiely. Z celkového počtu 93 zariadení v roku 2002 mal ostrov Santiago 23. Rovnako najvyšší počet týchto zariadení o desať rokov neskôr pripadlo na tento ostrov (46), tj. 22,2 %. K trojnásobnému zvýšeniu počtu ubytovacích zariadení došlo na ostrove Boa Vista (22 hotelov), ktorý mal najvyšší priemerný ročný rast 12,1 %. V roku 2002 na druhom mieste v počte zariadení bol ostrov Sal (19), na ktorom rozširovanie hotelovej siete stagnovalo a v priemere bol podiel iba 4,7 %. Výsledkom je 30 hotelov v roku 2012, čím ostrov počtom zariadení klesol na štvrté miesto.

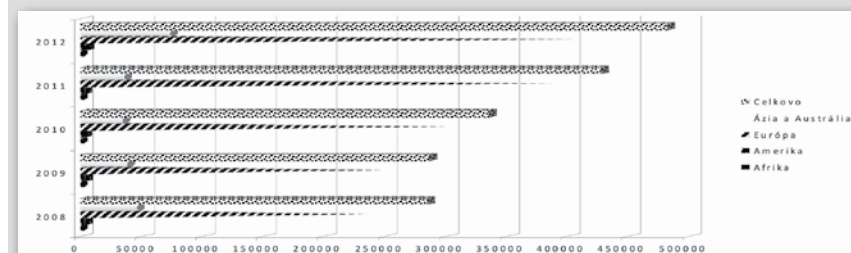
Aktívny cestovný ruch Kapverdskeho súostrovia

Rok 2012 bol prvým rokom v histórii Kapverd, kedy počet turistov, ktorí navštívili ostrovy po prvýkrát prekročil počet obyvateľov (531 000). Pre porovnanie v roku 2002 bolo v ubytovacích zariadeniach 152 032 hostí, ktorých počet sa v roku 2007 viac ako zdvojnásobil (312 880) a v roku 2012 prekročil pol milióna hostí (533 877). Nárast v porovnaní s predchádzajúcim rokom bol o 12,3 %. Hostia preferujú jednoznačne ubytovanie v hoteloch (85,0 %). S veľkým odstupom sú na druhom mieste penzióny, ktoré využíva na ubytovanie 5,2 % hostí.

K najnavštevovanejším ostrovom Kapverdskeho súostrovia patria Boa Vista, Sal a Santiago. Z nich najobľúbenejším ostrovom Kapverd zo strany turistov je ostrov Boa Vista. Počet ubytovaných hostí v roku 2012 sa vyšplhal na 203 329, čo

Graf 5 Zahraniční hostia a počty prenocovaní v ubytovacích zariadeniach Kapverd. Zdroj: INE, Movimentação de Hóspedes.

Graf 6 Zahraniční hostia v ubytovacích zariadeniach Kapverd podľa zdrojových trhov kontinentov. Zdroj: INE, Movimentação de Hóspedes

Kontinent	2008	2009	2010	2011	2012
Afrika	193	175	218	2 819	278
Amerika	4 004	3 936	3 186	3 711	4 906
Európa	234 309	244 069	297 614	385 424	402 952
Ázia a Austrália	46 635	39 013	35 066	36 319	74 151
celkovo	285 141	287 193	336 084	428 273	482 287

Tabuľka 1 Zahraniční hostia v ubytovacích zariadeniach Kapverd podľa zdrojových trhov kontinentov. Zdroj: INE, Movimentação de Hóspedes

je 38 % hostí ostrovov. Záujem turistov o tento ostrov na prelome tisícročia nebol veľký. V roku 2002 využilo jeho hotely iba 9 023 hostí. Intenzívnejšie začali turisti ostrov navštevovať v roku 2010, keď ich počet prerástol 100 tisíc (125 575). Ostrov Boa Vista v porovnaní s ostrovom Sal si zachoval nedotknuteľnosť tunajšej prírody a je ideálnou destináciou pre strávenie pokojnej dovolenky spojenej s množstvom aktivít. Patrí k nim rybárčenie, windsurfing, surfovanie, potápanie, ale aj turistika a iné. Miestne nekonečné piesočné pláže sú najkrajšími na celom súostroví a bývajú porovnávané s plážami pri Indickom oceáne. Pláž Santa Monica má viac ako osem kilometrov dokonalého piesku a je vyhlásená za jednu z najkrajších pláží sveta. Druhým najnavštevovanejším ostrovom Kapverd je ostrov Sal, ktorý naopak bol v roku 2002 najnavštevovanejším ostrovom súostrovia (93 783 hostí). V súčasnosti jeho podiel na počte ubytovaných hostí je 35,2 %, čo v absolútnych číslach je 188 175 hostí. Zníženie počtu hostí spôsobilo vybudovanie le-

tiska na ostrove Boa Vista, ktorý sa stal pre Sal veľkou konkurenciou. Tretím najnavštevovanejším ostrovom Kapverd je ostrov Santiago, ktorý v roku 2012 navštívilo 69 114 hotelových hostí.

Z údajov kapverdského Národného štatistického inštitútu (INE) zisťujeme, že štruktúra zahraničných návštevníkov podľa zdrojových trhov kontinentov je dlhodobou rovnaká. Od začiatku objavenia Kapverdských ostrovov ako dôležitej turistickej destinácie dlhodobo v štruktúre zahraničných návštevníkov dominujú hostia z Európy. V rokoch 2002 až 2012 ale došlo v štruktúre hlavných zdrojových trhov z európskych krajín k značným zmenám. Ak na začiatku tisícročia prichádzali na Kapverd tráviť dovolenku hlavne Taliani (35,0 tis.) a Portugalci (34,3 %), turisti z Veľkej Británie boli v počte, ktorý nedosahoval ani tisíc hostí (833). V súčasnosti navštevujú túto atraktívnu destináciu najčastejšie turisti z Veľkej Británie (21,6 %), Francúzska (13,0 %), Portugalska (12,7 %) a nad desať percent sú aj turisti z Nemecka (12,6 %).

Veľké rozdiely v európskom trhu sa prejavili aj v počte prenocovaní. V roku 2002 najviac prenocovaní pripadalo na Talianov s počtom 245 tis. Druhými v poradí boli Nemci so 76 tisíc prenocovaniami. Angličania v tom období mali iba zanedbateľných 3 tisíc prenocovaní. K podstatnej zmene v počte prenocovaní dochádza v posledných rokoch, keď najdlhší pobyt na ostrovoch si doprajú turisti z Anglicka (v priemere 9,1 noci). V roku 2012 počet prenocovaní Angličanov dosiahol až 1,057 mil. Zaujali tak vedúce postavenie a na celkovom počte prenocovaní hostí Kapverd sa podieľali až 31,7 %. Taliani počtom prenocovaní poklesli na 215 tisíc s podielom iba 6,5 %. Naopak hostia z Nemecka sa podieľali na počte prenocovaní 14,9 % s počtom prenocovaní 495 tisíc.

Záver

Kapverdské ostrovy sa stávajú každým rokom obľúbenejšou destináciou pre zahraničných hostí hlavne z celej Európy. Ako potvrdzujú štatistiky mnohí hostia sa tiež vracajú späť, prípadne si za cieľ pobytu zvolia iný z atraktívnych ostrovov Kapverd. K tomu dopomohlo vybudovanie ďalšieho letiska na ostrove Boa Vista, ktoré umožňuje lepšie prepojenie ostrovov, a tým vhodnejšie sprístupnenie destinácie. Veľkou výhodou Kapverd je, že sa stali cenovo dostupnou destináciou cestovného ruchu, v ktorej si turisti môžu vychutnať aktívny oddych a krásne chvíle exotickej dovolenky často za oveľa prístupnejšie ceny ako v európskych destináciách. Po spustení letov priamo z Bratislavy a aj počas leta, sa ostrov Sal stal o niečo dostupnejším cieľom dovolenkárov aj pre Slovákov.

Literatúra a pramene

KUNSKÝ, J. a kol.: *Zeměpis světa. Afrika*. Orbis Praha 1971, 508 str.

Instituto Nacional de Estatística, Estatísticas do Turismo 2002 - 2012 Cabo Verde <http://www.cia.gov/library/publications/>

INE, Movimentação de Hóspedes

Autor

Doc. RNDr. Ema Mišunová, CSc.

Katedra verejnej správy
a regionálneho rozvoja,
Národohospodárska fakulta
Ekonomickej univerzity v Bratislave

E-mail: misunova@euba.sk